

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Středověké trestní právo v českých zemích

Miroslava Sládková

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor České dějiny

Bakalářská práce

Středověké trestní právo v českých zemích

Miroslava Sládková

Vedoucí práce:

PhDr. Drahomír Suchánek Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Místopřísežné prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že bakalářskou práci na téma: „Středověké trestní právo v českých zemích“ jsem vypracovala samostatně s použitím pramenů a literatury, které uvádím v příloženém seznamu.

V Plzni dne

Podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Drahomíru Suchánkovi Ph.D. za ochotu a cenné rady, které mi při vypracování mé bakalářské práce poskytl.

Obsah

1. Úvod	1
2. Podoba trestního práva ve středověku	5
2.1. Institut svépomoci	5
2.2. Trestní právo v období raně středověkého státu	7
3. Skutkové podstaty trestního práva.....	10
3.1. Trestné činy proti panovníkovi a státu	10
3.2. Trestné činy směřující proti víře	11
3.2.1. Čarodějnické procesy.....	11
3.3. Trestné činy proti rodině a manželství	13
3.4. Trestné činy proti životu, zdraví a cti.....	14
3.5. Majetkové trestné činy	15
4. Systém trestů	17
4.1. Trest smrti	18
4.2. Tresty mrzačící a tělesné	20
4.3. Tresty směřující k poškození cti	21
4.4. Tresty kolektivní	22
4.5. Uplatnění institutu milosti.....	22
5. Úprava soudního řízení.....	24
5.1. Obecně k soudnímu řízení.....	24
5.2. Jednotlivé soudy.....	24
5.2.1. Zemský soud	24
5.2.1.1. Řízení před zemským soudem.....	28
5.2.1.1.1. Přípravné řízení.....	28
5.2.1.1.2. Líčení pře.....	30
5.2.1.1.3. Exekuce	31
5.2.2. Dvorský soud	33
5.2.3. Komorní soud	34
5.2.4. Apelační soud	35
5.3. Desky zemské.....	37
6. Důkazní prostředky	39
6.1. Přísaha	39
6.2. Ordály.....	40

6.3. Tortura.....	42
7. Závěr.....	46
8. Prameny a literatura.....	49
9. Anotace.....	52
10. Přílohy.....	54

1. Úvod

Ve své bakalářské práci jsem se primárně zaměřila na období středověku. Toto období se vyznačovalo poměrně nesnadnými životními podmínkami, kvůli nimž muselo nemalé množství lidí žít na okraji společnosti. Důležitou změnou v rámci sledovaného období byl postupný přechod majetku panovníka do rukou velmožů. Tento trvalý přesun velké části půdy i s poddanými do rukou soukromých osob zapříčinil vytvoření závislosti poddaných na těchto nových pánech. Lze tak říci, že základ středověkého uspořádání společnosti tvořilo především feudálně závislé rolnictvo a feudální vlastníci pozemků. Do této struktury začíná později pronikat jako nový prvek středověké měšťanstvo. Jeho počet narůstal v důsledku zakládání a rozvoje měst, která se stala centry řemesel a obchodu. Jednou z významných složek českého práva bylo i lenní právo, které se významným způsobem podílelo na uspořádání středověkého státu a tím i jeho společnosti. Okruh osob, na které se vztahovalo, byl velmi široký. Mezi královskými leníky tak můžeme najít nejvýznamnější velmože své doby, držící ušlechtilá léna větší rozlohy, ale i drobné šlechtice či měšťany královských měst držící třeba jen jeden dvůr.

Ve své práci bych se ráda zaměřila na specifickou oblast středověkého práva, a to na vývoj práva trestního. Uvedené téma jsem si vybrala zejména z důvodu mého zájmu o trestní právo v našich dějinách. Toto důležité právní odvětví má za sebou poměrně dlouhý vývoj, během kterého prošlo nejednou zásadní změnou. Středověké trestní právo však bylo chápáno poněkud jinak než současné moderní právo, konstituující se až v období 18. století. Podstatným rysem byl především jeho soukromý charakter, ve kterém lze spatřovat stopy předstátních přežitků. Se vznikem trestního práva je neodmyslitelně spojen institut svépomoci. Na jeho základě byly veškeré útoky směřující proti určitému jedinci, jeho majetku či širší společnosti řešeny buď přímo dotčeným jedincem, nebo jeho nejbližším okolím. Dá se tak říci, že trestní právo bylo ve svých počátcích postaveno na řešení sporů pomocí soukromé msty, která často přerostla v mstu krevní. V případě provinění se často přistupovalo k trestu vypovězení dané osoby ze společnosti (například obce). Jelikož existence jedince byla v tomto období na jeho postavení ve společnosti závislá, takový trest se tak prakticky rovnal trestu smrti. Člověk vyloučený ze společnosti a zbavený její ochrany totiž sám neměl šanci dlouho přežít.

Raně středověký stát se soustředil výhradně jen na ochranu osoby panovníka a jeho vlastních zájmů. Ten se stal zároveň hlavním hlasatelem a prosazovatelem veřejného zájmu. Významná změna přišla s příchodem křesťanství, které se současně stalo i státní ideologií a panovník v této souvislosti začal prosazovat a chránit hlavně křesťanské zásady. S postupným upevňováním panovnickovy moci a konsolidováním státní správy začalo být svépomocné řešení sporů považováno za její ohrožení. Za velmi nebezpečnou pak byla považována zejména hrozba řetězové krevní msty. Proto se ze strany státní moci objevují snahy o omezení svépomocného jednání a převzetí výkonu spravedlnosti do vlastních rukou.

Hlavním cílem této práce je utvořit nástin českého trestního práva ve středověku a provést také jeho interpretaci, analýzu a srovnání. Nejdříve bych se ráda věnovala vymezení jednotlivých deliktů, z nichž za nejzávažnější byly považovány činy namířené proti státu, respektive proti panovníkovi. Do této skupiny lze zařadit například padělání mince, porušení míru, tasení zbraně před panovníkem, povstání či vzbouření. Samotný útok na panovníka však nebyl až do 12. století ztotožňován s útokem proti státu. Mezi ostatními delikty se pak objevují trestné činy namířené proti víře, zejména rouhání, kacířství, křivá přísaha nebo čarodějnictví. Dále jsou to pak trestné činy proti rodině a manželství jako bigamie, cizoložství, únos či znásilnění. Ve výčtu jednotlivých deliktů nesmí chybět ani trestné činy proti životu a zdraví a majetkové trestné činy.

Následující část mé práce se zabývá rozčleněním trestů, které za delikt pachateli hrozily. Středověk v tomto ohledu nabízel opravdu širokou paletu možností. Zde je nutné podotknout především fakt, že ve středověkých trestech se odrážel jejich výrazný symbolický charakter. Jinými slovy uložení trestu mělo zároveň symbolicky vyjadřovat pomstu na pachateli. Jednoznačně nejpřísnějším trestem byl trest smrti, ukládaný za nejzávažnější trestné činy (vražda, žhářství či krádež). Existovalo mnoho způsobů, kterými mohlo dojít k jeho vykonání. Středověké právo znalo například trest smrti stětím, čtvrcením, upálením za živa, utopením nebo oběšením. Dalším možným způsobem potrestání byly tresty mrzačící a tělesné, jako třeba utětí ruky, vytržení jazyka, vymrskání nebo vypálení cejchu. Za nejtěžší formu zmrzačení se pak pokládalo oslepení. Tyto tresty byly ukládány zejména pachatelům méně závažných trestných činů. Ve středověké struktuře trestů však nebyly výjimkou ani tresty směřující prioritně k poškození cti. Sem lze zařadit například vystavení na pranýři nebo vypálení cejchu, které ve většině případů znemožňovalo jeho majiteli najít si počestnou práci.

Převážná část zneuctujících trestů se přitom odehrávala právě na pranýři. V neposlední řadě se ve středověkém právu uplatňovaly rovněž i tresty kolektivní.

Z hlediska prosazení práva hrají zásadní roli soudy. A to nejen v dnešní době, ale bezpochyby i ve středověku. V další části své práce se proto věnuji soustavě soudů a úpravě soudního řízení. Za jeden z nejvýznamnějších soudů ve středověkém období byl považován soud zemský. Historicky je existence zemských soudů doložena jak v Čechách, na Moravě tak i v některých přivtělených zemích. Tyto soudy se zásadním způsobem podílely na legislativní činnosti a jejich hlavním úkolem bylo svobodné nalézání práva. Proti rozsudku zemského soudu nebylo možné odvolání, pouze král mohl v případě rozsudku smrti udělit milost. Dalším významným soudem byl soud dvorský. Šlo o panovníkův soud s celostátní působností. Předsedal mu nejvyšší dvorský sudí a zasedaly na něm šlechtické osoby jmenované králem. Jako třetí v pořadí se konstituoval komorní soud. S velkou pravděpodobností vznikl za vlády krále Václava IV. O kompetenci komorního soudu v době předhusitské však nelze říci nic bližšího, více pramenů k jeho působení pak existuje až z období pohusitského. Ve středověké struktuře soudů měl nepochybně své místo i apelační soud, zřízený králem Ferdinandem I. v roce 1548. Šlo o vůbec první profesionální a byrokraticky organizovaný soud na našem území.

V závěru práce pak podávám výklad o nejdůležitějších důkazních prostředcích, užívaných před středověkými soudy. Na prvním místě to byly tzv. důkazy racionální, které se příliš nelišily od těch dnešních. Mezi ně náleží především výslech svědků, výslech účastníků řízení, důkazy věcné, listinné nebo ohledání místa činu. Druhou velkou skupinu pak představovaly důkazy iracionální jako byla přísaha, boží soudy (ordály) a tortura neboli právo útrpné. Pomocí této skupiny důkazů se ve středověkém období nejčastěji zjišťovala vina či nevina obžalovaného, resp. pravdivost tvrzené skutečnosti. Obecně lze ale konstatovat, že význam iracionálních důkazních prostředků postupně klesal ve prospěch těch racionálnějších. Kromě výše uvedeného bych rovněž ráda ukázala jak stinnou stránku trestního práva, kam lze jistě zařadit drsné trestání a dlouhé čekání na zrušení útrpného práva¹, tak i stránku světlou, kterou byla snaha o udílení mírnějších trestů společně s možností královské milosti.

¹ Zrušeno 1778

Při psaní své práce jsem provedla důkladný rozbor dostupných historických textů, přičemž základní metodou mé práce byla metoda kompilace. Zaměřila jsem se především na analýzu dostupných pramenů. Základním těžištěm mé práce se tedy stal rozbor vybraných literárních textů a rovněž i práce s dostupnými historickými prameny. Z nich nejdůležitější byla Dekreta Břetislavova z roku 1039 či Statuta Konrádova z roku 1189. Vydané literatury zabývající se vývojem a historií českého práva je poměrně hodně. Já jsem se opírala o přední autory, zabývající se touto problematikou. Za stěžejní považuji zejména knihy od Karla Malého² nebo Karolíny Adamové³. Tyto knihy uceleně popisují vývoj práva v našich dějinách dle jednotlivých období a zároveň fungují i jako učebnice pro studenty právnické fakulty, proto při psaní práce dobře posloužily a jsou přehledné při hledání dílčích informací nebo i popisu charakteristiky určitého období. Další důležité informace jsem čerpala například z knih Jindřicha Francka⁴, který se problematikou zločinů a trestů hodně zabývá a pravděpodobně ho lze považovat za jednoho ze současných předních odborníků na dějiny zločinu a trestu v našich zemích. Jeho knihy jsou vždy zaměřeny na konkrétní typ zločinu s konkrétními příklady. Stejně tak důležitým zdrojem pro mou práci byly i různé vydané sborníky, do nichž přispěl další významný právní historik Vilém Knoll.⁵

² MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2010, MALÝ, Karel, *České právo v minulosti*, Praha 1995, MALÝ, Karel, *Trestní právo v Čechách v 15.–16. století*, Praha 1989.

³ ADAMOVIČ, Karolína, SOUKUP, Ladislav, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, Plzeň 2010, ADAMOVIČ, Karolína, RIEGROVÁ, Běla, SKŘEJPKOVÁ, Petra, SOUKUP, Ladislav, ŠOUŠA, Jiří, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, Praha 2005.

⁴ FRANCEK, Jindřich, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 2002, FRANCEK, Jindřich, *Dějiny loupežnictva: Zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách*, Praha 2002.

⁵ KNOLL, Vilém, *Vybrané instituty středověkého trestního práva (konkrétní případy z Chebska)*, In: SALÁK, Pavel, TAUCHEN, Jaromír (eds), *Československé trestní právo v proměnách věků (sborník příspěvků)*, Brno 2009.

2. Podoba trestního práva ve středověku

2.1. Institut svépomoci

Trestní právo má za sebou poměrně dlouhý vývoj, během kterého prošlo nejednou zásadní změnou. Na úvod je třeba poznamenat, že středověké trestní právo bylo chápáno poněkud jinak než současné moderní právo, jež má svůj původ teprve v období 18. století.⁶

S počátky raně feudálního státu je spojena značná závislost trestního práva na obyčejích společnosti předstátní, které v něm zůstávaly nejen v tomto období, ale i později. Tyto obyčeje se však stále více odlišovaly od zvyků a norem staré společnosti. Především získaly zcela nový obsah, byly aplikovány v zájmu státu a šlechty. To se projevovalo jak v odlišném hodnocení osoby pachatele na základě jeho společenského postavení při výměře trestu, tak i v posouzení jednotlivých deliktů podle toho, jaký objekt se stal cílem trestného útoku.⁷ Nicméně pozůstatky společnosti předstátní nezmizely z českého práva naráz a ještě po dlouhou dobu se objevují jak v systému, tak i ve způsobu výkonu jednotlivých trestů.⁸ Jako příklad je možné uvést stále přetrvávající trest kamenování, jehož podstata spočívala v usmrcení delikventa celou pospolitostí, osadou či účastníky trhu. Dokládají ho ještě Statuta Konrádova z roku 1189 („*Žádný sok at' nikoho neobviňuje, leč by škoda byla známa s bezpečným svědectvím sousedů, a bude-li sok usvědčen, nechť je kamenován za svědectví obecného tržiště.*“⁹). Projevuje se ale i v obecném ručení osady za trestný čin spáchaný na jejím území.¹⁰

Stopy předstátních reliktnů lze nalézt také v soukromém charakteru trestního práva.¹¹ To v období 12. a 13. století ještě ani zdaleka nebylo výrazem veřejného zájmu společnosti a chránilo na prvním místě soukromé zájmy jejích členů.¹²

⁶ VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém, *České právní dějiny*, Plzeň 2010, s. 172.

⁷ MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2010, s. 142.

⁸ MALÝ, Karel, *České právo v minulosti*, Praha 1995, s. 113.

⁹ *Statuta Konrádova*, čl. 7. In: ADAMOVIČ, Karolína, SOUKUP, Ladislav, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, Plzeň 2010, s. 26.

¹⁰ MALÝ, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 142.

¹¹ Tamtéž.

¹² MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 114.

Nejprve se opíralo o institut svépomoci, podle kterého veškeré útoky namířené proti jednotlivci, jeho majetku či širší společnosti řešila buď přímo napadená osoba, nebo její nejbližší okolí, tj. příbuzní nebo příslušníci dané obce. Trestní právo tak původně řešilo spory pomocí soukromé msty vrcholící často mstou krevní.¹³ Ve většině případů však situace nemusela dojít tak daleko, jelikož strany sporu se obecně snažily o dosažení dohody. Například u zabití zde byla možnost uzavření tzv. smírčí smlouvy (Sühneverträge), vycházející z převážně soukromoprávní povahy trestní žaloby. Tento druh smlouvy má původ ve smlouvách omezující krevní mstu. Zejména příbuzní oběti, ale i pachatelé deliktu, mohli dohody dosáhnout dvěma způsoby. Prvním z nich bylo mimosoudní narovnání zprostředkované rozhodci, ubrmany. Došlo-li k uzavření této soukromé dohody, věc se k soudu vůbec nedostala, a pokud ano, tak uzavřená smlouva představovala překážku řízení. Druhým možným způsobem pak bylo narovnání, dosažené soudní cestou. Praxe uzavírání těchto smluv je doložena v řadě zemí, na našem území jsou známé jako „smlouvy o hlavu“ a dohody o „příhlavních peněžích“. Vysoké náklady a nejistý výsledek hrdelního sporu byly také hlavním důvodem, proč se strany sporu raději uchýlovaly k uzavření dohody. Nad zadostiučiněním z případného trestu a jeho preventivním odstrašujícím dopadem zde výrazně dominoval hospodářský efekt. Smíření spojené s platbou odškodného bylo pro oběť či pozůstalé po ní daleko výhodnější než potrestání pachatele. Pro delikventa samotného měl smír značný význam jak v rovině právní, tak i společenské. Za zásadní je považováno zejména zachování cti, případně její obnovení. Žádná ze stran sporu se totiž po uzavření dohody nadále nesměla o deliktu a souvisejících okolnostech nikde zmiňovat a na delikventa se hledělo, jako by se ničeho nedopustil. Kromě hotovostní platby dohodnuté sumy peněz mohla být peněžítá náhrada (Wergeld) uhrazena též ve formě převodu části delikventova majetku ve prospěch poškozených. Postupně se vedle odškodnění ve smírčích smlouvách dostávalo do popředí také pokání. To mohlo mít řadu podob – nejčastěji povinnost uhradit případně vzniklé náklady na lékaře, financovat pohřeb, nechat sloužit určitý počet zádušních či pamětních mší za mrtvého, obětovat určité množství vosku na svíčky, ale třeba také závazek vykonat pouť na nějaké svaté místo. Jednotlivé druhy byly obvykle různě kombinovány, přičemž pokání mělo být přiměřené k vině pachatele. Z mého pohledu zajímavý a rovněž i poměrně obtížný byl závazek vykonat pouť na některé ze svatých míst.

¹³ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 172.

V naší oblasti se tento závazek vyskytuje například ve smlouvě z 8. srpna 1513, kdy se Wilhelm Zeidler z Altenburgsteinu, vrah Hanse Habera z Horního Slavkova, zavázal vykonat osobně pouť do Říma a do Cách, a to v nejbližší možné době, přičemž římskou pouť měl uskutečnit do roka a do dne.¹⁴

Mezi často ukládané tresty patřil trest vypovězení jedince z dané společnosti (například obce). Jelikož existence takového jedince byla na jeho postavení ve společnosti závislá, tento trest se tak prakticky rovnal trestu smrti. Jakákoli osoba, vyloučená ze společnosti a zbavená její ochrany, totiž sama neměla šanci dlouho přežít.¹⁵

2.2. Trestní právo v období raně středověkého státu

Nástup raně středověkého státu s sebou přinesl i postupnou změnu v nazírání na oblast trestního práva. V této souvislosti raně středověký stát a jeho aparát chránil ve skutečnosti jen osobu panovníka a jeho vlastní zájmy. Ten se stal zároveň hlavním hlasatelem a prosazovatelem veřejného zájmu. S pozvolným nástupem křesťanství, jež se současně stalo i státní ideologií, soustředil panovník svoji pozornost na uplatňování a ochranu křesťanských zásad. Užíval při tom i násilí a právě jeho hrozbou spolu se svou autoritou podporoval svá vydaná rozhodnutí.¹⁶

Aby panovník mohl co nejlépe vykonávat svoji moc nad celým státem, bylo nutné zřídit jednotlivá místní centra, ve kterých by dosazení úředníci prováděli správu místo něj. Postupně se tak začala formovat místní správa českého státu, jejíž základ tvořila správa hradská. Ta se nejdříve opírala o relativně řídkou síť rozsáhlých hradů, budovaných nejen v centrálních oblastech, ale i v pohraničí (Kouřim, Starý Plzenec, Sedlec). Velkou změnou prošla místní správa v období od konce 12. století, kdy byla stará, již zanikající síť nahrazována novými, moderními a převážně již kamennými hrady menší rozlohy (například Bezděz, Křivoklát, Loket nebo Tachov). Všeobecnou správu v daném hradsském obvodu vykonávali jednotliví úředníci, dosazení panovníkem jako jeho zástupci. V čele hradského obvodu stál kastelán, nazývaný též prefekt či župan. Panovník ho často vybíral z řad velmožů. Kolem něj se sdružovala ozbrojená družina, která mu pomáhala s naplňováním svěřených pravomocí.

¹⁴ KNOLL, Vilém, *Vybrané instituty středověkého trestního práva (konkrétní případy z Chebska)*, In: SALÁK, Pavel, TAUCHEN, Jaromír (eds), *Československé trestní právo v proměnách věků* (sborník příspěvků), Brno 2009, s. 35.

¹⁵ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 29–30.

¹⁶ Tamtéž, s. 172.

Kromě kastelána na hradech vyvíjeli činnost i jiní úředníci, v první řadě sudí, jenž měl soudní funkce, dále vladař pověřený správou panovníkovy majetku a komorník spravující příjmy hradskeho obvodu. Hlavním představitelem duchovní správy v rámci hradskeho obvodu byl arcikněz. Stejně jako kastelána i arcikněze ustanovoval panovník. Břetislavova dekreta mu přiznávala práva veřejného žalobce, na jejichž základě měl z úřední povinnosti upozorňovat na veřejné delikty a zahajovat řízení o nich („*Podobně o těch, o nichž se proslýchá, že zabili člověka: arcikněz ať jejich jména napíše správci příslušného hradu a správce ať je obešle k soudu a kdyby se vzpírali, uvrhne do vězení, až buď učiní náležité pokání, nebo, zapírají-li, vyjde najevo žhavým železem nebo ordálem vody jejich hřích či nevina.*“¹⁷). Jednalo se o vůbec první doklad institucionalizované žaloby u nás. Úřednický aparát ale nebyl stejně rozvinutý ve všech hradskech obvodech. Jeho rozvoj závisel na velikosti obvodu, hustotě jeho osídlení a z toho vyplývající náročnosti správy.¹⁸

V důsledku konsolidace státní správy společně s upevněním panovníkovy moci začalo být svépomocné řešení sporů považováno za její ohrožení. Velmi nebezpečná pak byla zvláště hrozba řetězové krevní msty a s ní spojeného násilí. Především z tohoto důvodu se objevují snahy ze strany státní moci o omezení svépomocného jednání a o převzetí výkonu spravedlnosti do vlastních rukou. Zpočátku nabízela své zprostředkování pomocí soudu, přičemž stát měl možnost jeho rozhodnutí prosadit daleko účinněji než kterýkoliv soukromník. Z jednotlivých deliktů se během 12. století vyčlenily trestné činy ohrožující veřejnou bezpečnost, které státní moc stíhala i bez soukromé iniciativy na základě vlastního rozhodnutí úředníků, a to z úřední povinnosti (ex officio). Jednalo se zejména o případy, kde neexistoval potenciální žalobce, a hrozilo proto uplatnění známé zásady „kde není žalobce, není ani soudce“. S tím je ostře v rozporu skutečnost, že stíhání vraždy zůstávalo naopak po dlouhou dobu na iniciativě soukromé. Proces feudální rozdrobenosti zapříčinil přechod výkonu spravedlnosti prostřednictvím imunit na vrchnosti a ty se ho aktivně ujímaly. Díky tomu ovšem docházelo k omezování možností hradske správy.¹⁹

¹⁷Dekreta Břetislavova. In: ADAMOVI, Karolína, SOUKUP, Ladislav, Prameny k dějinám práva v českých zemích, s. 19–20.

¹⁸VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, České právní dějiny, s. 90–91.

¹⁹Tamtéž, s. 172–173.

Během 13. století došlo právě v důsledku narůstající feudální rozdrobenosti k postupnému rozkladu hradské správy. Díky tomu se stala v podstatě nefunkční. Rozpad hradské správy s sebou přinesl i výrazný pokles vymahatelnosti práva a zhoršení stavu veřejné bezpečnosti v zemi. Zlepšení situace lze pozorovat až na přelomu 13. a 14. století, kdy na troskách zanikající hradské správy začala vznikat nová správní organizace, krajská správa. Území českého státu bylo na jejím základě rozčleněno na větší územní celky, označované jako kraje.²⁰ Do těchto obvodů panovník jmenoval nové regionální úředníky, tzv. poprávce. Ti měli povinnost zakročit vůči každému, kdo by rušil veřejný pořádek a bezpečnost v kraji, bez ohledu na jeho postavení. Poprávci tak zajišťovali zejména bezpečnost cest, kontrolu mincí nebo dohlíželi na dodržování měr a vah. Vedle toho se také podíleli na vybírání berní a dávek. Důležitou pravomocí a zároveň i povinností poprávců bylo stíhání osob, které se na předvolání nedostavili k soudu, nebo o kterých se vědělo, že páchají trestnou činnost a vědomě se vyhýbají spravedlnosti (tzv. psanci). Osoba prohlášená za psance se stala bezecnou a pohlíželo se na ni podobně, jako by byla mrtvá. Každý, kdo by takovému člověku nějakým způsobem pomohl, se sám vystavoval nebezpečí, že mu bude přirčeno stejné právní postavení.²¹

Jednotlivá opatření státu směřovala k celkovému omezení soukromého řešení sporů a vynucovala si, aby všechny pře byly napříště řešeny smírnou cestou, tedy cestou soudní. Od 14. století se svémocné jednání dokonce postihovalo. I přesto ale v období 14. a 15. století stále přežívala možnost soukromého řešení sporu modifikovanou krevní mstou, za kterou se pokládala takzvaná soukromá válka neboli záští. Ta se však odehrávala jen mezi příslušníky šlechty, případně i městy za pevně stanovených pravidel. O zúžení základních podmínek legálního záští se snažila například Zlatá bula Karla IV. z roku 1356.²²

Obecně lze konstatovat, že i přes stále se posilující roli státu a jeho orgánů v trestním právu dosud přežívá jeho soukromožalobní charakter. Nutné je ale podotknout i fakt, že zde po celou dobu byla otevřena široká možnost smírného vyrovnání mezi pachatelem a jeho obětí. V následujícím období 15. a 16. století byl vývoj trestního práva zaměřen na upevnění postavení státu a stavů.²³

²⁰ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 92.

²¹ Tamtéž, s. 173.

²² Tamtéž, s. 174.

²³ Tamtéž, s. 174–175.

3. Skutkové podstaty trestního práva

Jedním ze základních pojmů trestního práva je skutková podstata trestného činu. Tímto označením je myšlen soubor základních znaků, jejichž naplnění je podmínkou pro spáchání trestného činu.²⁴ Formulace deliktů, jinak řečeno skutkových podstat trestných činů, u nás vyvrcholila úpravou v kodifikacích 16. století. Postupně se v trestním právu objevily níže uvedené skutkové podstaty.²⁵

Jednotlivé delikty je pak možné rozřadit do několika skupin v závislosti na předmětu chráněného zájmu. Trestněprávní ustanovení se nacházela v předpisech ze všech oblastí středověkého partikulárního práva.²⁶ České trestní právo znalo již v době předhusitské řadu deliktů namířených jak proti životu, zdraví, cti a důstojnosti člověka, tak i feudálnímu vlastnictví, bezpečnosti státu, osobě panovníka či katolické víře.²⁷

3.1. Trestné činy proti panovníkovi a státu

Z hlediska závažnosti jednotlivých trestných činů stály na prvním místě činy namířené proti státu, respektive proti panovníkovi. Mezi ně náleží hlavně velezrada nebo urážka panovníka, která mohla mít více podob, včetně vyvěšování takzvaných „zrádných cedulí“.²⁸ Těmito protistátními letáky se zprvu mínily letáky rozpisové či později tištěné proti stavům a zemským úředníkům, tedy proti vládě. Pokud došlo k takovému provinění, bylo trestáno nejen samotné autorství, ale i jejich rozšiřování. Na základě podobných hanlivých cedulí vznikly v polovině 19. století tiskové zločiny. Za trestný čin je možné označit také rušení svobodné volby panovníka stavovským sněmem.²⁹

Do této skupiny lze dále zařadit třeba padělání mince, porušení míru nebo tasení zbraně před panovníkem. Kromě toho proti státu směřovalo též povstání či vzbouření, ať již proti vrchnosti nebo proti panovníkovi.³⁰ Tato kategorie trestných činů zahrnuje mimo jiné i delikty páchané úředníky v souvislosti s výkonem jejich úřadu, například braní úplatků či vyzrazení úředního tajemství, ale i delikty proti těmto úředníkům. V období stavovské monarchie se za delikt považovalo už samotné usilování o úřad za života úředníka.³¹

²⁴ BÍLÝ, Jiří, *Právní dějiny na území České republiky*, Praha 2003, s. 452.

²⁵ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 176.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ MALÝ, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 144.

²⁸ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 177.

²⁹ BÍLÝ, *Právní dějiny na území České republiky*, s. 452–453.

³⁰ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 177.

³¹ BÍLÝ, *Právní dějiny na území České republiky*, s. 453.

Nakonec nelze zapomenout ani na trestné činy proti brannosti a vojenské trestné činy. Zde byla předně postihována služba v cizím vojsku, stejně jako nenastoupení do vojska k obraně země při ohrožení zvenčí. Ke shromáždění vojska na vojenskou výpravu do ciziny mohl dát souhlas pouze panovník. Bez jeho souhlasu nesmělo být vojsko shromážděno. Z těchto deliktů se později vyvinuly vojenské trestné činy v moderním trestním právu.³²

Nicméně samotný útok na panovníka nebyl relativně dlouhou dobu (do 12. století) ztotožňován s útokem proti státu. Zahájení soudního řízení tak i nadále zůstávalo na iniciativě soukromé a u některých deliktů se jen pozvolna prosazoval názor, že postih pachatele je obecným zájmem.³³

3.2. Trestné činy směřující proti víře

Přísně postihované byly rovněž delikty namířené proti víře. Česká středověká společnost se jejich pronásledováním snažila chránit ideové základy, z nichž vyrůstala.³⁴ Patří sem především rouhání, kacířství neboli hereze, křivá přísaha společně s křivým svědectvím a pochopitelně i čarodějnictví. Z těchto deliktů se kupříkladu kacířství považovalo za závažný delikt ještě v 18. století.³⁵

Stíhání výše uvedených deliktů však stále více naráželo na složité náboženské poměry v Čechách, kde se vedle církve katolické a kališnické začala prosazovat také další vyznání jako luteráni, kalvíni nebo čeští bratři.³⁶

3.2.1. Čarodějnické procesy

Zvláště krutými tresty se vyznačovalo stíhání čarodějnictví, jehož podstatou se stalo provozování škodlivé magie.³⁷ Lidé nařčení z čarodějnictví museli navíc čelit i obvinění z domnělého spojení s ďáblem. Příčinou trestnosti byla totiž naprosto scestná představa, že čáry a kouzla se provádějí s pomocí ďábla, tedy ve společnosti nepřítelů Boha a lidstva.³⁸ Zřejmě nejčastěji se tento typ deliktu vykytoval v městském právu.

³² BÍLÝ, *Právní dějiny na území České republiky*, s. 453.

³³ MALÝ, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 142.

³⁴ VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, *Repetitorium českých právních dějin do roku 1945*, Ostrava 2008, s. 70.

³⁵ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 177.

³⁶ MALÝ, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 145.

³⁷ FRANCEK, Jindřich, *Velké dějiny země Koruny české – Zločinnost a bezpráví*, Praha 2011, s. 108.

³⁸ VLČEK, Eduard, *Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu*, Brno 1993, s. 11.

Mimořádně intenzivním pronásledováním čarodějnictví prosluly v 16. – 18. století zejména německé země a Slezsko jako součást habsburské monarchie. V průběhu čarodějnických procesů skončil život stovek žen, mužů, ale i dětí na popravištích. K racionalizaci soudního řízení přispělo uplatnění inkvizičního procesu, jenž se stal základem jednotlivých honů. Obvinění pak byli vyslýcháni před inkvizičními soudy, které mohly na základě buly papeže Inocence IV. z roku 1252 používat torturu. Na rozdíl od kacířů, jejichž stíhání se odehrávalo v církevní režii, čarodějnické procesy náležely do kompetence světských soudů. Mezi démonologickými spisy, zaměřenými na tuto problematiku, jednoznačně vyčnívalo dílo dominikána Heinricha Kramera – *Institoris Malleus Maleficarum* (Kladivo na čarodějnice). Šlo v podstatě o speciální příručku ke stíhání čarodějnic. Heinrich Institoris dokonce působil počátkem 16. století jako inkvizitor pro Čechy a Moravu v Olomouci, kde měl chránit katolickou církev před vlivem stoupenců jednoty bratrské. Tehdejší náboženská atmosféra českých zemí ovšem jeho poslání nepřála.³⁹

Ve srovnání s jinými evropskými zeměmi nebyl výskyt čarodějnických procesů v Čechách zdaleka tak častý. Kromě toho u nás dostalo čarodějnictví poněkud jinou podobu než v sousedních zemích, neboť se tento delikt vyskytoval nejčastěji v souvislosti s trestnými činy proti majetku, životu a zdraví. Mnozí zájemci toužili za podpory čar a kouzel po zvětšení majetku, nebo ho naopak chtěli svým protivníkům zničit.⁴⁰ Za čarodějnictví bylo běžně označováno vyrábění různých nápojů lásky, očarování nevšimavých milenců, kouzla s dobytkem a koňmi nebo čarování s ostatky popravených. V období 16. století tak ani u nás nikdo neměl jistotu, že nebude nařčen z tohoto trestného činu a odsouzen.⁴¹

Shromáždění čarodějnic tradičně probíhalo o Filipojakubské noci (z 30. dubna na 1. května), která je opředena řadou romantických pověstí. Umístění této noci má své kořeny v 17. století, avšak obecného rozšíření dosáhlo až o století později, zřejmě pod vlivem Goethova Fausta. Sabat se ale nemusel nutně konat vždy jen v noci, mohl se uskutečnit i ve dne.⁴²

³⁹ FRANCEK, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 108–109.

⁴⁰ Tamtéž, s. 109.

⁴¹ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 120.

⁴² FRANCEK, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 110.

Vedle čarodějnic museli častému pronásledování čelit také lidé zabývající se předvídáním budoucnosti, tedy věštěním, nebo hledáním všeho možného na základě iracionálních vjemů prostřednictvím běžných či speciálních předmětů (karty, křišťálová koule, zrcadlo, leštěné kameny nebo kovy).⁴³

3.3. Trestné činy proti rodině a manželství

Středověké pojetí manželství v sobě odráželo základní křesťanské principy. Podstatu právních vztahů mezi manželi tak tvořilo především právo církevní, nikoli světské.⁴⁴ Snaha o zabezpečení manželství a rodiny jako základu křesťanského společenství je zřejmá již z dekret knížete Břetislava.⁴⁵ Tuto nejstarší českou právní památku vyhlásil kníže Břetislav I. roku 1039 v polském Hnězdně. Byla zde stanovena zásada zákonnosti, monogamie a nerozlučitelnosti manželství, které je z kanonického pohledu svátostí.⁴⁶ S definitivní platností prohlásil manželství za svátost až 4. lateránský koncil roku 1215. Uzavření sňatku se obecně pokládalo nejen za smlouvu mezi lidmi, ale také mezi nimi a Bohem.⁴⁷ Dekreta dále postihovala rušitele manželství a cizoložnice vyhnáním do Uher a pro řešení manželských sporů požadovala využití ordálů. Právě kníže Břetislav postavil ochranu manželství zcela pod kontrolu církve.⁴⁸

V dalším vývoji pak klíčové zásady kanonického práva potvrdil a rozšířil tridentský koncil 11. listopadu 1563 vydáním dekretu Tametsi. Tento dokument mimo jiné vyhláší svátostnost sňatku, monogamii, pravomoc církve stanovit překážky manželství, nerozlučitelnost, možnost rozluky od stolu a lože, zákaz sňatků kněží či výlučnou kompetenci církevních soudů v manželských otázkách. Dekret rovněž konstatuje neplatnost sňatků uzavřených bez svolení rodičů, stejně jako sňatků tajných, k nimž došlo bez přítomnosti faráře z příslušné farnosti a svědků. Základním úkolem manželství bylo plození a výchova dětí. Církev ve středověkém duchu ostře vystupovala proti mimomanželskému sexu.⁴⁹

⁴³ Tamtéž, s. 114.

⁴⁴ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 75.

⁴⁵ FRANCEK, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 215.

⁴⁶ JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL, Vilém, RUNDOVÁ, Alena, *Mezníky českých právních dějin*, Plzeň 2010, s. 22.

⁴⁷ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 149.

⁴⁸ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 22–23.

⁴⁹ FRANCEK, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 215–216.

Mezi trestné činy ohrožující samu podstatu manželství lze zařadit bigamii, cizoložství (pohlavní styk dvou osob žijících v manželství), únos, znásilnění a také smilstvo (pohlavní styk s neprovdanou ženou). Pachatel se mohl dopustit buď smilstva s počestnou ženou, nebo smilstva s nevěstkou.⁵⁰ Proti obvinění ze smilstva měla žena dvě možnosti obrany: buď prokázala, že ke svedení došlo pod příslibem manželství, nebo že byla znásilněna. Soud za nejrozhodnější důkaz spáchaného smilstva považoval otěhotnění svobodné ženy nebo vdovy, tzv. obtěžkání. Za krvesmilstvo pak byl považován pohlavní styk mezi příbuznými či styk mezi židy a křesťany. Jako sodomie se označoval pohlavní styk se zvířetem nebo osobou stejného pohlaví. Takové jednání bylo považováno za trestné a velmi přísně trestáno. V tomto případě došlo k upálení pachatele i se zvířetem, které bylo napřed zabito a vyvrženo.⁵¹

3.4. Trestné činy proti životu, zdraví a cti

Výčet trestných činů pokračuje činy primárně namířenými proti životu a zdraví. Zde je možné uvést zejména usmrcení člověka (vražda, zabití) současně s nejrůznějšími formami poškození zdraví, omezování osobní svobody, ale i sebevraždu či samotnou urážku na cti.⁵² Až do vydání Obnoveného zřízení zemského v roce 1627 byla trestnost usmrcení stále ještě záležitostí soukromou, kde zůstávaly přežitky krevní msty a možnost smírného narovnání mezi pachatelem a pozůstalými.⁵³

U vraždy se rozlišovaly jako kvalifikované skutkové podstaty loupežná vražda nebo vražda novorozeněte. V případě loupežné vraždy nebyly výjimkou zostřené tresty smrti (vpletení do kola, rozčtvrcení či nabodnutí na kůl). Stejně přísně jako vražda byl stíhán i pokus vraždy. Za trestný čin se překvapivě pokládala též sebevražda. Trest byl v takovém případě symbolicky vykonán na sebevrahově mrtvole.⁵⁴ Dle Koldína se sebevraždy měly trestat následným upálením nebo zakopáním zemřelého do nekřesťanské půdy, aby nebyl posmrtně mezi ostatními. Uvedený trest se však nevztahoval pro ty, kteří tak učiní pro těžkost nemoci, z bláznovství, nebo z nedbalosti těch, kteří o něj měli pečovat.⁵⁵

⁵⁰ BÍLÝ, *Právní dějiny na území České republiky*, s. 454.

⁵¹ MALÝ, Karel, *Trestní právo v Čechách v 15.–16. století*, Praha 1989, s. 241–246.

⁵² VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 177.

⁵³ BÍLÝ, *Právní dějiny na území České republiky*, s. 454.

⁵⁴ Tamtéž, s. 454–455.

⁵⁵ KOLDÍN, Pavel Kristián, *Výtah z artikulů práv městských království českého* (čl. O I). In: JIREČEK, Josef (ed), *Práva městská Království českého a Markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou od Pavla Kristiána z Koldína*, Praha 1876.

Stíhání útoku proti cti, který ohrožoval právní způsobilost napadeného, je doloženo již ve 13. století na základě příslušných pasáží *Knihy Rožmberské*.⁵⁶ Čest a její zchovalost znamenala hlavně dobré jméno a dobrou pověst, přičemž její ztráta měla pro daného jedince fatální následky jak v rovině právní, tak i společenské. Pokud se napadené osobě nepodařilo svoji čest a dobré jméno ubránit, ztratila právní způsobilost a z hlediska práva byla považována za bezectnou.⁵⁷ Pro muže i ženy ve středověku a raném novověku proto neexistovalo nic cennějšího než „dobrá pověst“, osobní bezúhonnost a čest. To vše totiž tvořilo sociální status každého jednotlivce jak v rámci jeho sociální skupiny, tak i v rámci obce. Stalo-li se však, že něčí jméno získalo špatnou pověst, zpravidla to znamenalo velice rychlou sociální izolaci - sousedé mohli odmítnout životně důležitou pomoc, řemeslník nenašel odbytky pro své zboží, služebná nedostala práci. Uniknout těmto následkům změnou bydliště bylo přitom možné jen v omezené míře.⁵⁸

V zemských právech měly rovněž značný význam trestné činy dotýkající se cti šlechty. Urážka osoby se mohla uskutečnit jak verbální (slovní) formou, tak i skutkem (například políčkem). Tyto delikty mohly mít povahu soukromoprávní jako například hanění či nářek cti. Zemská zřízení v těchto případech připouštěla, aby žalovaný podal o svém tvrzení důkaz, a tak došlo ke zproštění obžaloby.⁵⁹

3.5. Majetkové trestné činy

Poslední významnou skupinu představovaly trestné činy proti majetku. Ochrana vlastnictví nebyla v rámci sledovaného období jednoduchá a musela počítat s nejrůznějšími formami útoků od násilného zmocnění, zhářství až po zásahy do vlastnických práv.⁶⁰

Jedním z nejtypičtějších majetkových deliktů byla krádež, spočívající v protiprávním přivlastnění cizí věci. Mezi zvláštní skutkové podstaty krádeže patřilo odcizení užitků z lesa, polí a vod společně s jinými případy porušení cizího majetkového práva. Jednalo se hlavně o tzv. lesní a polní pých.⁶¹ V 16. – 18. století existovaly v našich zemích velké lesní komplexy, především na komorních statcích.

⁵⁶ MALÝ, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 144.

⁵⁷ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 146.

⁵⁸ VAN DÜLMEN, Richard, *Bezectní lidé: O katech, děvkách a mlynářích*, Praha 2003, s. 7–8.

⁵⁹ BÍLÝ, *Právní dějiny na území České republiky*, s. 454.

⁶⁰ Tamtéž, s. 456.

⁶¹ Tamtéž.

Poddaní měli od své vrchnosti přísný zákaz pychu pod hrozbou hrdelních trestů.⁶² Stejnými tresty jako krádež se postihovalo i pytláctví, tedy protiprávní lov zvěře či jiné porušení práva myslivosti. Pytláctví je možné zařadit jak mezi majetkové delikty, tak i delikty proti pozemkové vrchnosti, záleželo na tom, kde nebo komu byla přisouzena újma.⁶³ Za kvalifikovanou skutkovou podstatu krádeže lze považovat také loupež. Při loupeži došlo k přivlastnění určité věci a to buď veřejně nebo násilím. Postihovala se zostřeným trestem smrti.⁶⁴

Kanonické právo na základě biblického příměru „*půjčujte a nic nečekejte zpět*“ úročené úvěrování (lichva) nejpozději od roku 1187 striktně zakazovalo a rovněž ho i přísně postihovalo (dokonce i jako kacířství). návratnost úvěru nesměla být spojena s jakýmkoliv zvýšením kapitálu čili hlavní sumy. Z tohoto důvodu byli křesťané nuceni provozovat úvěrové obchody skrytým způsobem a úroky byly zajišťovány prostřednictvím jiných právních institutů, jako například obstávkou, ležením nebo tzv. holým platem. Uvedené zákazy se však týkaly pouze křesťanů, židé mohli otevřené úvěrové obchody provozovat zcela legálně. Pohled na lichvu se změnil během 16. století, kdy v důsledku hospodářského a společenského vývoje byly úročené půjčky připuštěny s tím, že výše úroku nesměla překročit zákonem stanovenou výši. Až pokud by ji překročila, jednalo by se o lichvu. Výše úrokové míry se lišila, v zemských zřízeních 16. století se pohybovala v rozmezí od 6 – 10 %. Nicméně ještě na konci 15. století byla v případě židovských úroků přiznávána soudy i výše 86 %. V Čechách se lichva od roku 1484 trestala smrtí jen tehdy, požadoval-li lichvář úrok vyšší než zákonem stanovený.⁶⁵

Majetkovým trestným činem bylo nepochybně i žhářství, kdy pachatel poškodil cizí věc založením ohně. Tohoto trestného činu se mohl dopustit úmyslně či neúmyslně, přičemž neúmyslné žhářství se většinou trestalo jen pokutou.⁶⁶ Vedle samotného deliktu žhářství byly přísně trestány i další delikty, které ho zpravidla provázely. Šlo například o zranění protivníka, krádež při ohni, odmítnutí pomoci při požáru nebo zanedbání povinnosti ohlášení požáru.⁶⁷

⁶² FRANCEK, Jindřich, *Dějiny loupežnictva: Zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách*, Praha 2002, s. 370.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ BÍLÝ, *Právní dějiny na území České republiky*, s. 456.

⁶⁵ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 166–167.

⁶⁶ BÍLÝ, *Právní dějiny na území České republiky*, s. 456.

⁶⁷ MALÝ, *Trestní právo v Čechách v 15.–16. století*, s. 256.

4. Systém trestů

Pokud jde o tresty, které za delikt pachateli hrozily, nabízel zvláště středověk opravdu širokou paletu možností.⁶⁸ Předně je třeba říci, že systém trestů v dnešním slova smyslu byl středověkému právu zcela cizí. V podobě jednotlivých trestů se odrážel především jejich výrazný symbolický charakter. Jinými slovy měly obrazně vyjadřovat pomstu na pachateli. Například za rouhání tak náležel trest vytržení jazyka, za zradu rozčtvrcení (pachatel na jedné straně slibuje věrnost a na straně druhé zrazuje – jeho osobnost je rozpolcená) nebo za žhářství trest smrti upálením.⁶⁹ Základním smyslem trestu tak byla hlavně odplata, pomsta a zastrašení.⁷⁰ Problém byl ale v tom, že po dlouhou dobu nedošlo k jejich systematizaci v právních pramenech. O uspořádání jednotlivých trestů se pokusil Koldín⁷¹ v městském právu, který je dělí na tresty právem stanovené a uložené dle uvážení soudců. Mezi nejčastěji ukládané tresty v městském právu patřila ztráta cti, vypovězení, vězení dočasné nebo doživotní, trest smrti či tresty peněžité.⁷²

O způsobu potrestání tedy rozhodoval soud v zásadě podle vlastního uvážení a podle požadavků žalující strany. Krutost užívaných trestů vypovídá o tom, že byly nástrojem pomsty a zastrašení dalších potencionálních pachatelů.⁷³ Důležitým rysem trestání pak byla také jeho veřejnost. Veřejné vykonání trestu, ať již potupného nebo hrdelního, stvrzovalo v očích obyvatel fungování spravedlnosti, dávalo ve známost osobu pachatele i jeho čin. Neveřejné popravy naopak vzbuzovaly podezření z bezpráví. Jelikož se z poprav postupně stávaly lidové slavnosti s masovou účastí obyvatelstva, tak na zajištění pořádku bylo potřeba stále více vojska. Popravy se totiž prodražovaly a hrozily nepokoje.⁷⁴

⁶⁸ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 177.

⁶⁹ MALÝ, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 144–147.

⁷⁰ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 177.

⁷¹ Pavel Kristián z Koldína je autorem kodifikace městského práva, publikované v roce 1579 jako *Práva městská království českého*

⁷² MALÝ, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 147.

⁷³ VOJÁČEK, SCHELLE, *Repetitorium českých právních dějin*, s. 69.

⁷⁴ SOKOL, Petr, HAJŠMAN, Jan, *Po stopách plzeňské spravedlnosti: historie a topografie hrdelního soudnictví*, Domažlice 2010, s. 15–17.

4.1. Trest smrti

Trestem se obecně rozumí újma pachateli za protiprávní jednání. V tomto ohledu byl trest smrti chápán jako nepřísnější trest, ukládaný za nezávažnější trestné činy. Jinak se mu také říkalo absolutní či nejvyšší trest. Šlo o takovou újmu za protiprávní jednání, jež vedla ke smrti pachatele.⁷⁵

Středověké právo znalo různé způsoby, kterými mohlo dojít k jeho vykonání. Nejznámější jsou tresty smrti stětím (za vraždu), čtvrcením, upálením za živa (čarodějnictví, žhářství), utopením, zakopáním za živa (čarodějnictví ženy) nebo oběšením (za krádež). Dochovaly se však i záznamy o nabodnutí na kůl či opékání nad ohněm.⁷⁶

Nejběžnějším, ale zároveň i nejméně čestným způsobem popravky ve středověku bylo oběšení. Všeobecně se tento trest smrti pokládal za zneuctvující. V naprosté většině případů se věšeli pouze muži, o ženách je jen málo zpráv. Například roku 1570 byla oběšena Anna Šmejdyřka v Táboře za prokázané krádeže po jarmarcích. Obvykle se tento druh popravky vykonával na šibenici, kde mrtvola visela často až do úplného rozpadnutí. A protože se tehdy považovalo za neslušné, aby se takto na šibenici rozpadalo ženské tělo, končili na ní zpravidla právě jen muži. K provedení trestu se používal převážně provaz, ale mohl se použít i řetěz.⁷⁷

Na rozdíl od oběšení, trest smrti stětím byl považován za čestnější odchod ze života. Stětí, tj. oddělení hlavy od těla, bývalo u nás trestem vyhrazeným především pro šlechtické osoby a dále také pro ty provinilce, kteří měli na svědomí příliš mnoho hříchů, například velký počet krádeží, cizoložství, svatokrádež v kostele nebo vraždu.⁷⁸ Kat tento trest vykonával buď sekerou nebo mečem, přičemž častější v našich zemích bylo stínání rovným, oboustranným mečem.⁷⁹ Sekera se používala spíše ve starším období, ve 12. – 14. století. Odsouzený při propravě klečel na kolenou, někdy mohl také sedět na nízké stoličce a oči měl zavázané šátkem. Hlavu s ostříhanými vlasy musel dotyčný držet rovně nebo trochu povystrčenou dopředu a kat vedl úder mečem téměř vodorovně zezadu na hrdlo. Provedení trestu rovněž vyžadovalo fyzickou kondici a velkou zručnost kata.

⁷⁵ JINDROVÁ, Jana, *Trest smrti v historii českého státu*, Plzeň 2013. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická, Katedra právních dějin, Diplomová práce, s. 6.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ ŠINDELÁŘ, Vladimír, *Cesta na popraviště*, Písek 2001, s. 32.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ JÍLEK, František, *Vyznání na mučidlech: texty ze starých knih černých, jinak smolných*, Praha 1937, s. 75.

Bylo pro něj důležité, aby hlavu ut'al jedinou ranou, jelikož případný neúspěch pro něj mohl být i nebezpečný. Nezřídka se totiž stávalo, že kat musel úder mečem opakovat. To se ale nelíbilo tehdejší společnosti, která dávala najevo svoji nelibost a mnohdy kata i s jeho pacholky po nepovedené popravě kamenovala. Mezi lidmi navíc panovalo přesvědčení, že pokud ani po třetí ráně odsouzený nezemřel, šlo o projev jeho nevinny a měl by být propuštěn.⁸⁰

Ve středověké struktuře trestů lze nalézt i zvláštní druh poprav, určený téměř výhradně ženám – zahrabání za živa. Tento druh trestu spočíval v zahrabání odsouzeného do země, kde se udusil. Žena usvědčená z nějakého trestného činu byla v těchto případech posazena do vykopané jámy, obklopena kopřivami a bodlácím a následně byl na její srdce namířen naostřený kůl. Dosud živé tělo pak bylo zasypáno hlínou a teprve potom kat probodl připraveným kulem srdce odsouzené osoby. Šlo o nejčastější a téměř jedinou formu poprav odsouzených žen.⁸¹

Mezi nejkrutější tresty bezpochyby patřilo nabodnutí na kůl. V takovém případě došlo k zabodnutí kůlu do odsouzenčova těla a to nejčastěji řitním otvorem. Kůl s ním pak mohl být ještě vztyčen, díky čemuž pronikal hlouběji do těla. Když nebyl dostatečně ostrý, dotyčný umíral i několik dní. Tento druh trestu se u nás objevuje především v době jagellonské, ale z pozdějších dob už o něm není mnoho zpráv.⁸²

Trest rozčtvrcení se obvykle ukládal za zradu. Spočíval v odřezávání či trhání částí těla. K vykonání trestu se někdy používali také koně. Jednotlivé končetiny se přivázaly každá k jednomu koni, kteří se pak rozešli do různých stran. Tím došlo k odtrhání údů od těla a následné smrti. Tento způsob čtvrcení se užíval především ve Francii, v našich zemích bývalo tělo odsouzeného jednoduše rozsekáno na čtyři části pomocí sekery. Z významných osobností tomto trestu neunikl například slavný lékař a anatom doktor Jan Jesenský, v roce 1621 odsouzený za svou účast v povstání českých stavů proti Habsburkům. Císař však rozsudek zmírnil a tělo Jesenského bylo rozčtvrceno až po smrti. Stejně tak čtvrcení nebyl zproštěn ani sebevrah, který dobrovolně odešel ze života právě ze strachu před hrozným or telem.⁸³

⁸⁰ ŠINDELÁŘ, *Cesta na popraviště*, s. 32.

⁸¹ Tamtéž, s. 34.

⁸² Tamtéž, s. 35.

⁸³ Tamtéž, s. 34.

Upálením se běžně trestalo žhářství, později pak i čarodějnictví. Při mírnější formě tohoto trestu došlo ke smrti ještě před samotným upálením (např. udušením) a na hranici pak už bylo upáleno jen mrtvé tělo. Naopak v nejsurovější formě se odsouzenec upaloval za živa.⁸⁴ „Žhář zjevně hroze a skutečně zapále, má spálen býti. Však pro velikost skutku, kderéhož se jednou i po druhé zapálivše, ano i po třetí zapáliti chtějíc, dopustil, odsuzuje se, aby klíštěmi rozpálenými trhán byl a potom k kolu přivázán jsa, aby běhal a upálen byl.“⁸⁵ Takto nějak mohl znít zostřený trest smrti vyneseny nad žhářem.

Vedle upálení patřilo lámání kolem ke skutečně drastickým a odstrašujícím druhům poprav. Tento trest se zpravidla ukládal za těžké zločiny, vícenásobnou vraždu, zákeřnou vraždu či vraždu loupežnou. Lámání kolem se provádělo buď odshora, nebo odspoda. Přitom za méně kruté bylo pokládáno lámání odshora, protože nejdříve mířilo na hrdlo a tím došlo i rychleji ke smrti a další tříštění odsouzenecových končetin tak probíhalo už jen na mrtvém těle. Tento způsob poprav se ukládal zpravidla tehdy, pokud u daného zločinu existovaly alespoň nějaké polehčující okolnosti. Ve druhém případě byly nejprve zpřeraženy údy a až poté hrdlo. Odsouzený tak umíral daleko pomaleji a více trpěl. Nakonec bylo tělo nešťastníka vloženo na příslušné kolo nebo do něho dokonce vpleteno svými rozlámanými končetinami, které v tomto stavu umožňovaly polohy u zdravého těla jinak nemožné. Samotné kolo se pak umístilo na vysoký kůl a vyzdvihlo do výšky. Pokud se stalo, že odsouzený v této fázi stále ještě žil, byl zde ponechán svému osudu.⁸⁶

4.2. Tresty mrzačící a tělesné

Velmi kruté byly rovněž tresty mrzačící a tělesné, mezi které patřilo například utětí ruky (za násilí na rychtáři, za vytržení meče u zemských desek), vytržení jazyka (za rouhačství), vymrskání nebo vypálení cejchu. Mrskání bylo zpravidla užíváno jako součást vypovězení z města či vystavení na pranýři. Právo ale znalo i tresty o něco mírnější, jako například vězení v poutech nebo bez nich, pokuta, konfiskace majetku, vypovězení z místa, z hrdelního okrsku či ze země.

⁸⁴ JINDROVÁ, *Trest smrti v historii českého státu*, s. 7.

⁸⁵ Práva městská mistra Brického z Lieka

⁸⁶ ŠINDELÁŘ, *Cesta na popraviště*, s. 33–34.

Tresty vypovězení přitom nahrazovaly dříve užívaný prodej do otroctví. Možné také bylo přikázání místa pobytu, včetně domácího vězení. Tyto tresty hrozily především pachatelům lehčích deliktů.⁸⁷

Za nejtěžší formu zmrzačení se pokládalo oslepení, jehož cílem bylo znemožnit dotyčnému, aby ještě někdy mohl předstoupit před soud jako svědek. Daleko častěji se však uplatňovalo useknutí ruky, kterým se trestala zejména násilná trestná činnost, ale také křivá přísaha a podvod. Ruka byla odsouzenému useknuta na špalku sekyrou a následně pověšena na veřejném místě. Podobný charakter mělo i useknutí prstů, ukládané převážně za křivou přísahu.⁸⁸

Uříznutí uší postihovalo hlavně ženy a to za menší krádeže nebo mravnostní delikty. Šlo o zneuctvující trest, jenž se zpravidla užíval společně s dalšími tresty, jako byl pranýř či vypovězení ze země. Poměrně často se pak také ukládal trest vytržení jazyka, který se ale mnohdy omezoval jen na jeho naříznutí.⁸⁹

Zvláštním druhem trestu bylo vypálení cejchu, obecně považované za druhý nejtěžší trest hned po trestu smrti. V některých případech mohl nahrazovat šibenici a zpravidla býval spojen s vypovězením ze země. Lze ho doložit až do období 18. století. Znamení se vypalovalo na čelo nebo na záda, přičemž oblíbené bylo znamení šibenice či erb příslušného města. Ocejchování zároveň dotyčnému znemožnilo sehnat si „počestnou“ práci, jelikož dávalo najevo, že jeho nositel se kdysi dostal do katových rukou.⁹⁰

Trest vězení začíná mít postupně širší uplatnění a leckdy je již jeho délka přímo stanovena v zákoně (například 14 dnů za nárek cti nebo 1 rok za šíření zrádných cedulí). Často však doba odnětí svobody závisela na volné úvaze soudců.⁹¹

4.3. Tresty směřující k poškození cti

Středověké trestní právo dále znalo skupinu trestů, prioritně směřujících k poškození cti, mezi které patřilo vystavení na pranýři, vodění městem v potupné masce, veřejné máčení nepoctivých řemeslníků v řece nebo prohlášení za psance.⁹²

⁸⁷ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 177.

⁸⁸ VAN DÜLMEN, Richard. *Divadlo hrůzy: Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*, Praha 2001, s. 71–72.

⁸⁹ Tamtéž, s. 72.

⁹⁰ Tamtéž, s. 72–73.

⁹¹ MALÝ, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 147.

⁹² VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 177–178.

Většina zneuctvujících trestů se přitom odehrávala právě na pranýři. Bylo to místo hanby, ponížení a utrpení. Běžně se stavěl na veřejném místě, kde se scházel lid a tím byla zaručena i velká publicita. Pranýře tak stály třeba před radnicí, na tržišti nebo před kostelem. Odsouzenci nezřídka stáli na pranýři i několik hodin. Tento trest měl zločince a jeho zločin odhalit a postavit všem na oči. Zcela veřejně zbavoval delikventa cti.⁹³

Specifickým případem poškození cti pak byl tzv. institut lání, jehož prostřednictvím se věřitel snažil přinutit dlužníka ke splnění svého dluhu. Šlo o beztrestné hanění dlužníka věřitelem právem povolenými nadávkami. S jejich pomocí prohlašoval osobu dlužníka za bezecnou. Tento zajišťovací institut byl zrušen koncem 16. století.⁹⁴

4.4. Tresty kolektivní

Ve struktuře středověkých trestů nebyly výjimkou ani tresty kolektivní. Za delikt, jehož individuální pachatel nebyl dopaden, nesla odpovědnost v podobě pokuty celá ves, u které končily stopy krádeže. Lze předpokládat, že šlo s největší pravděpodobností o pozůstatek odpovědnosti rodu či obcí za chování svých členů, který se původně projevoval ve formě krevní msty. Opakem pak bylo kolektivní vykonání trestu například kamenováním pachatele celou vsí. Ještě ve 13. století je možné pozorovat jisté zapojení veřejnosti do stíhání zločinců. Taková iniciativa spočívala v povinnosti každého na výzvu „Nestojte!“ pronásledovat pachatele. Každý, kdo tak neučinil, byl sám odpovědný za daný zločin a vystavoval se hrozbě pokuty.⁹⁵

4.5. Uplatnění institutu milosti

I přes výše uvedený bohatý výčet trestů se našlo místo pro poměrně široké uplatnění milosti. Její podstata spočívala v nahrazení již vyneseného drastického trestu trestem mírnějším či alespoň čestnějším, nebo dokonce i upuštěním od jeho výkonu. Na udělení případné milosti mělo přitom nemalý vliv i postavení osoby, která se za obžalovaného přimluvila.

⁹³ VAN DÜLMEN, Richard. *Divadlo hrůzy*, s. 74.

⁹⁴ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 170.

⁹⁵ Tamtéž, s. 178.

Mohl to být někdo z jeho rodiny, sousedé nebo přátelé, kteří přesvědčili žalobce a soudcům signalizovali stupeň jeho sociální integrace a zároveň možnost jeho opětovného začlenění do společnosti.⁹⁶

Při ukládání trestů také hrálo neméně důležitou roli postavení pachatele a oběti. S trochou zjednodušení lze říci, že vůči výše postavenému bylo postupováno mírněji, než proti níže postavenému. To ostatně podporovalo právo svými ustanoveními. I některé tresty byly pokládány za čestnější než jiné. Tak například v případě uložení trestu smrti byl za čestný pokládán trest smrti stětím mečem, naopak za dehonestující oběšení.⁹⁷

⁹⁶ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 178.

⁹⁷ Tamtéž.

5. Úprava soudního řízení

5.1. Obecně k soudnímu řízení

Stejně jako ostatní právní oblasti byla i úprava soudního řízení odvislá zejména od kategorizace práva. Tato úprava se však před jednotlivými druhy soudů vždy trochu lišila. Řada soudních úkonů se také vyznačovala svým symbolickým charakterem.⁹⁸

Zpočátku se soudní řízení zahajovalo vlastně jen na základě soukromé žaloby a jako takové probíhalo podle soukromoprávního (akuzačního) řízení. To bylo veřejné a ústní, přičemž obě strany sporu byly v rovném postavení. Celkově šlo o jednotný proces nerozlišující typ sporu. Stejný postup se tedy uplatňoval jak ve věcech civilních (například majetkových), tak i ve věcech trestních.⁹⁹

Výraznou změnou prošla úprava soudního řízení v průběhu 14. století, kdy se u nás nejprve v městském a posléze i v zemském právu začal prosazovat nový typ procesu, kterým byl proces veřejnoprávní neboli inkviziční. Řízení v tomto případě zahajoval příslušný orgán podáním veřejné žaloby z úřední povinnosti. Na rozdíl od soukromoprávního řízení je pro inkviziční proces typické nerovné postavení obžalovaného a žalobce, který mohl být případně i soudcem. Tento typ procesu byl do světského práva recipován z práva kanonického. Díky tomu se řídil zásadami římsko-kanonického procesu a jeho průběh byl neveřejný a písemný. Aplikace těchto zásad však končila veřejným vynesením rozsudku. Stejně tak exekuce (nucený výkon rozhodnutí) byla vždy prováděna veřejně a často s velkou publicitou.¹⁰⁰

5.2. Jednotlivé soudy

5.2.1. Zemský soud

V důsledku soustavného zápasu mezi šlechtou a panovníkem se počátkem 13. století začíná vyvíjet soustava šlechtických soudů, z nichž nejdůležitější byl bezpochyby soud zemský.¹⁰¹ Existence zemských soudů je doložena jak v Čechách, na Moravě tak i v některých přivtělených zemích Koruny české. Asi největší význam měly tyto soudy pro šlechtu, jelikož do jejich jurisdikce spadalo rozhodování záležitostí osob šlechtického původu a také záležitostí svobodných (zemsko-deskových) statků. Zemské soudy se mimo jiné také zásadním způsobem podílely na legislativní činnosti.

⁹⁸ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 179.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ SCHELLE, Karel a kol., *Vývoj trestního řízení*, Ostrava 2012, s. 17.

Jejich hlavním úkolem bylo svobodné nalézání práva. Pokud soud při svém rozhodování nenašel oporu v platném právu, vynesl rozsudek na základě vlastního svobodného uvážení a dotvořil tím stávající právní úpravu. Jednotlivé nálezy se pak stávaly součástí zemského práva, a každý se tak mohl starších soudních rozhodnutí ve sporu dovolávat. Působily proto do značné míry precedenčně. Nálezy zemského soudu tvořily hlavní zdroj při přípravě kodifikace zemského práva. Proti jejich rozsudku nebylo až do roku 1627 možné podat odvolání, pouze král mohl v případě rozsudku smrti udělit milost.¹⁰²

Ve srovnání s ostatními soudy byl český zemský soud podle Viktorina Kornela ze Všehrd „nejvyšší a nejznamenitější“. Díky svému poměrně dlouhému vývoji se při prosazování svých rozsudků opíral o nemalou tradici. Původ zemských soudů sahá do 13. století, kdy se postupně vyčlenily z dvorských sjezdů. Lze předpokládat, že zpočátku nebyl pravděpodobně zcela vyhraněný a rozšířením účastníků se snadno mohl změnit v zemský sněm.¹⁰³

V čele soudu stál obvykle sám panovník, který se původně mohl nechat zastoupit jinou, jím určenou osobou. Později na něm zasedají jako přisedící také nejvyšší zemští úředníci a vedle nich pak další zástupci šlechty. Z úředníků tu zasedali zprvu nejvyšší zemský sudí řídící jednání, nejvyšší komoří dohlížející na panovníkovy finanční zájmy a nejvyšší písař, jehož úkolem bylo vést písemnou agendu soudu, představovanou v první řadě zemskými deskami. Výkon rozhodnutí soudu (exekutiva) pak příslušel nejvyššímu purkrabímu.¹⁰⁴

Přisedící byli označováni jako kmetové zemští, jejich počet nebyl pevně stanovený, přičemž část těchto pozic byla dědičná. Teoretické právo účasti na soudu měl každý šlechtic, což bylo ještě v roce 1378 zaručeno panstvu Karlem IV. Mezi jednotlivými přisedícími často vypukaly spory o právo přednostního místa v lavicích.¹⁰⁵

Přesněji rekonstruovat zasedací pořádek v soudní síni, která se spolu s kanceláři desek zemských nacházela v sousedství Vladislavského sálu Pražského hradu, bylo možné teprve pro 16. století. Soudu předsedal král sedící na vyvýšeném místě, u jeho nohou byl nejvyšší purkrabí, který držel hůl jako symbol výkonné moci. V blízkosti krále pak stál ještě maršálek, který držel v ruce meč na znamení výkonu spravedlnosti.

¹⁰² VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 103.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 103 – 104.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 104.

Po levé straně panovníka seděli nejvyšší komorník, nejvyšší zemský sudí, kancléř a dvorský sudí. Po panovníkově pravé straně seděl hofmistr. Po obou stranách předsedajícího panovníka stáli ještě podle svého věku páni a pak také rytíři. Nakonec písaři měli své místo na balkóně, který byl spojen s místnostmi zemských desek.¹⁰⁶

Spolu s větším soudem zemským fungoval ještě menší soud zemský, kterému příslušelo rozhodovat menší spory, jejichž hodnota nepřesáhla 10 hřiven stříbra. Jeho hlavním úkolem bylo odlehčit agendu zemskému soudu. Zasedali zde menší (nižší) zemští úředníci, jejichž úloha byla obdobná jako jejich nadřízených u velkého soudu (purkrabí Pražského hradu, místokomorník, místosudí, menší písař, jmenovaní zástupci královny a královského podkomořího a písař menších desek zemských). V případě potřeby žádal menší soud zemský naučení od většího soudu zemského.¹⁰⁷

Z úředníků působících při zemském soudu měl nejvyšší postavení zemský sudí, jenž řídil celé jednání. Jeho úloha nebyla jednoduchá, jelikož se musel vypořádat s celou řadou důležitých povinností. Pro bližší seznámení s tímto úřadem se moje pozornost soustředí na oblast Chebska. Toto území působilo v porovnání s ostatními oblastmi středovýchodního komplexu asi nejucelenějším dojmem. Úřad zemského soudce je zde poprvé doložen až v roce 1215, kdy jím byl Heinrich von Liebenstein, příslušník nejbohatšího chebského ministeriálního rodu. Působil v postavení předsedy zemského soudu, který byl nejvyšší soudní instancí na Chebsku. Soudce se však při výkonu svých pravomocí neomezoval pouze na oblast justice, byl rovněž panovníkovým zástupcem v uplatňování všech zeměpanských práv. Například spravoval statky patřící k chebskému hradu a zemi a zastupoval panovníka jako vrchního lenního pána, vybíral královské dávky, chránil kláštery a kostely. Mimo jiné stál i v čele ostatních chebských úředníků, ty ale jmenoval král bez jeho vlivu. Chebský zemský soudce je jasným příkladem úředníka nového centralistického typu štaufské éry. Ve svých rukou soustředil veškeré pravomoci v dané oblasti. Jeho pozice však byla nejistá, jelikož kdykoliv mohlo dojít k jeho odvolání, čímž by ztratil příjmy a léna k němu náležející. Panovník si tímto postupem zajišťoval jeho spolehlivost a loajalitu.¹⁰⁸

¹⁰⁶ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 104.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ KNOLL, Vilém, *Vývoj postavení chebského zemského soudce a zemského soudu. Strípky z dějin chebské správy do počátku 16. století*. In: K 75. narozeninám profesora Hubenáka, Banská Bystrica 2004, s. 142-148.

V období české nadvlády v letech 1266 – 1277 nahradil Přemysl Otakar II. ministeriální správu svými lidmi. Správcem Chebska se tak stal purkrabí, jehož pravomoci se nejspíše příliš nelišily od pravomocí zemského soudce. Nicméně chebští ministeriálové si i nadále dokázali udržet silné mocenské postavení. Koncem 13. století začali hrát na zemském soudu důležitou roli chebští měšťané, neboť jmenovali tři přísedící. Později, v období druhé české zástavy (1291 – 1304), vykonávali tento úřad mimochebští šlechtici dosazení Václavem II. Po zástavě v roce 1322 pak ztratila k tomuto úřadu přístup postministeriální chebská šlechta z důvodu nespolehlivosti a protičeského zaměření. Úřad zastávali čeští šlechtici nebo význační říšští feudálové. Na základě privilegia krále Jana Lucemburského z roku 1322 byl zemský soudce jediným, kdo měl moc nad městem. Lze říci, že postupně docházelo k prolínání štaufského institutu zemského soudce s českým institutem zemského hejtmana. Ten i nadále zůstal nejvyšším úředníkem soudní i zemské správy, soudní pravomoci však delegoval na podřízeného rychtáře, jenž mu byl odpovědný. Vzhledem k časté nepřítomnosti chebských hejtmanů, stávali se rychtáři faktickými vykonavateli a zástupci nejvyšší moci na Chebsku.¹⁰⁹

Některé kompetence zemského soudce, zejména v oblasti mincovnictví a daní, nakonec přebrala městská správa. Podle privilegií vydaných v letech 1340 a 1355 měl zemský soudce dohlížet na výkon lesmistrovského úřadu, podporovat lesmistra vybraného chebskou městskou radou a vybírat pokuty za přestupky a rušení výkonu tohoto úřadu. Privilegiem z roku 1379 vyňal Václav IV. z hejtmanovi pravomoci Židy a podřídil je městskému soudu. V roce 1397 pak král omezil hejtmanovi pravomoc v oblasti přijímání manů a udílení lén a zároveň povolil městské radě obklopit hrad opevněním a o rok později vyňal z jeho pravomoci poddané příslušející k hradu a svěřil je pod ochranu městské rady. Zmíněná dvě privilegia vedla k úspěšnému zakončení sporu města s hejtmanem Ctimírem ze Sedlce, který vyvrcholil v letech 1392 a 1394 stížností měšťanů králi. Dlouhodobá snaha města Chebu o ovládnutí nejvyššího zemského úřadu pak doznala úspěchu v roce 1429. Král Zikmund I. zapsal jeho měšťanům úřad hejtmana země chebské se vším příslušenstvím v celkové výši 300 kop grošů a zavázal se ponechat jim správu až do výplaty této sumy. Tento úspěch však netrval příliš dlouho, již v roce 1430 byl úřad vykoupen se Zikmundovým souhlasem Kašparem Šlikem, pravděpodobně v reakci na příměří, jež město uzavřelo s husity.

¹⁰⁹ KNOLL, *Vývoj postavení chebského zemského soudce a zemského soudu*, s. 143–144.

Samotný soud se scházel na hradě a tvořilo ho šest přísedících a zemský soudce, jenž jim předsedal. Je velmi pravděpodobné, že jeho obsazení bylo stejné jako obsazení zemského soudu zabývajícího se civilními věcmi a že se oba soudy odlišovaly zřejmě jen procesními pravidly.¹¹⁰

Chebské městské právo vycházelo z práva norimberského, odkud také Cheb přijímal právní naučení. Norimberk pak byl pod vlivem práva regensburgského. Později se jako jediné město v českém království mohl Cheb dovolávat i do zahraničí. Norimberští na požádání chebských vydávali nálezy.¹¹¹

5.2.1.1. Řízení před zemským soudem

Řízení před zemským soudem probíhalo v českém jazyce, kromě toho se také vyznačovalo veřejností a ústností. Dětilo se celkem na tři stadia – půhon, líčení pře a exekuci. Nelehké bylo zpočátku zejména postavení žalobce, který musel svými vlastními silami zajistit přítomnost žalované strany u soudu. Netřeba dodávat, že často bylo velmi těžké tuto podmínku splnit. Postupem času ale došlo k ulehčení jeho pozice, to když se zprostředkování předvolání ujal soud, aby následně od 16. století již žalovaného předvolával soud sám.¹¹²

5.2.1.1.1. Přípravné řízení

Samotnému jednání před soudem předcházelo tzv. přípravné řízení. Na úvod je třeba podotknout, že za procesní stranu mohl být považován v podstatě každý člověk, podléhající jurisdikci zemského soudu. Žalobcem se však nemohla stát osoba nařčená z trestného činu. Vyloučena nebyla ani možnost, aby se stranou sporu stala právnická osoba (například obec, klášter, kapitula, kolej nebo cech).¹¹³

Podstatou přípravného řízení byla formulace žaloby a obeslání stran sporu. Zahajovalo se na návrh žalobce, který musel učinit tzv. útok (ohlášení) v Čechách komorníčnímu starostovi, na Moravě pak menším úředníkům, kteří zajišťovali doručení předvolání žalovanému neboli pohnanému. Útok měl přitom význam především pro určení pořadí pře.¹¹⁴

¹¹⁰ KNOLL, *Vývoj postavení chebského zemského soudce a zemského soudu*, s. 144 - 145.

¹¹¹ KNOLL, Vilém, *Postavení chebského soudu a chebský právní okruh*. In: SCHELLE, Karel (ed), *Právní a ekonomické problémy současnosti*, Ostrava 2007, s. 187–188.

¹¹² VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 181.

¹¹³ Tamtéž, s. 182.

¹¹⁴ Tamtéž.

Půhon k zemskému soudu musel splňovat základní formální náležitosti a mimo to obsahoval jména stran pře, jména komorníků, odpovědných za doručení půhonu, později též věc sporu a důkazy, které měl žalobce v úmyslu provést. Úředníci, mající na starost doručení půhonu žalovanému, rozhodovali rovněž o tom, zda je předvolání v souladu s platným právem. Úspěch žalobce ve sporu závisel do značné míry na kvalitní formulaci půhonu. Jakákoliv chyba, například ve jméně poháněného, mohla totiž zapříčinit závažné ohrožení žalobcových nároků vůči žalovanému. Aby půhon mohl být zapsán jako žaloba do žalobních knih, musel žalobce složit určitou sumu za jeho podání. Kromě půhonu žalovaného bylo nutné vykonat ještě půhon o svědomí a půhon o listinu. Půhon o svědomí se týkal výsledku svědků a půhon o listinu měl význam z hlediska předkládání písemných listin sloužících jako důkazy. Ty musely být předloženy ještě před zahájením líčení pře. Výslech svědků probíhal pouze před deskovým úřadem a to také před vlastním líčením pře.¹¹⁵

Nejčastěji byl půhon doručován do sídla žalovaného. V případě, že poháněný vlastnil rozsáhlejší majetek zahrnující vícero nemovitostí, obvykle doručení proběhlo tam, kde se zdržovala jeho manželka. Pokud se poháněnou osobou stal neženatý šlechtic (tzv. holomek), byl půhon doručen do sídla jeho otce. Až do 15. století pak ještě musel úředník půhon vyhlásit na trhu, případně jiném veřejném prostranství. Na tržištích také docházelo k vyhlášení půhonů týkajících se šlechticů bez vlastních statků, zvaných neosedlí (tkáčata).¹¹⁶

Komorník měl povinnost se žalovanému legitimovat zemskou pečeti a přednést stanovenou formuli. Bylo zakázáno doručovat půhon do manželského lože. Úředník musel přednést půhon zásadně ve stoje před příbytkem žalovaného. Při doručování půhonu nesměl být úředník ozbrojen, byl však pod přísnou ochranou zemského práva. Jestliže se poháněný před komorníkem ukryl, mohl úředník půhon doručit jeho manželce (eventuálně sousedům, nebo i čeledi). V situaci, kdy bylo úředníkovi jakýmkoli způsobem znemožněno půhon řádně doručit, byla uplatňována fikce doručení. Úředník v takovém případě vylamoval třísku ze dveří poháněného, což zemský soud pokládal za důkaz doručení půhonu.

¹¹⁵ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 182.

¹¹⁶ Tamtéž.

Žalobce musel v půhonu rovněž vyzvat žalovaného k dobrovolnému splnění svých nároků nebo k uvedení překážek, které mu ve splnění brání. Doručením půhonu vznikla poháněnému povinnost dostavit se k soudu.¹¹⁷

5.2.1.1.2. Líčení pře

Po přípravném řízení následovalo líčení pře. To probíhalo zpravidla čtyřikrát do roka o takzvaných suchých dnech (postní, letniční, zářijové a adventní) a bylo veřejné. Zemský soud zasedal většinou na Pražském hradě ve zvláštní soudní světnici. Trval původně dvanáct, později pak šestnáct dnů.¹¹⁸

Před samotným zahájením soudu ještě došlo k tzv. svédčení půhonu, jímž žalobce prokazoval soudu, že skutečně došlo k předvolání žalované strany před soud. Zejména v dobách, kdy se ještě prosazovala soukromá iniciativa žalobce a doručení půhonu nemělo charakter soudního úkonu, musel žalobce prokázat, že půhon skutečně vykonal. Byl-li žalovaný přítomen, musel ohlásit soudu, že „stojí k půhonu“ a případně přednesl veškeré své námitky formální povahy, týkající se především porušení předpisů během předvolávání k zemskému soudu. V průběhu 15. století bylo svédčení půhonu nahrazeno vyhlášením, jež spočívalo ve vyvolávání jednotlivých při před soudem, které prováděl komorník. Strany daného sporu byly vždy tázány, zda „stojí na svém právu“. Strana, která na svém právu nestála, ztrácela při. Zmeškala-li jedna ze stran líčení bez řádné omluvy, mohl soud v její nepřítomnosti vyhlásit kontumační rozsudek pro zmeškání (stanné právo), který pro ni rovněž znamenal ztrátu pře. Takový rozsudek se vyhlášoval až po západu slunce pro případ, že by se dotčená strana snad do té doby k soudu ještě dostavila. Bylo připuštěno, aby ve sporech před zemským soudem vystupovaly i ženy. Ovšem jejich pře soud projednával přednostně, aby nedocházelo ke zbytečnému zdržování se osob ženského pohlaví v budově soudu.¹¹⁹

Vlastní líčení se zahajovalo poté, co se strany při vyvolávání pře ohlásily a probíhalo v českém jazyce. Na úvod se ujal slova zemský řečník, který přečetl text žaloby z žalobních knih a obě strany sporu měly posléze možnost se k žalobě vyjádřit. Soudci pak následně pokládali stranám otázky a udělovali či odebírali slovo. Během výslechu soudci bylo možné uplatnit námitky proti půhonu, případně proti formálním nedostatkům žaloby.¹²⁰

¹¹⁷ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 183.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 184.

¹²⁰ Tamtéž, s. 184–185.

Během líčení mohly být provedeny pouze ty důkazy, které žalobce označil již před zahájením soudního řízení. Mezi takové důkazy patřilo zejména předkládání listin či čtení svědeckých výpovědí, které byly pořízeny před začátkem líčení. Za důkaz nejvyšší právní síly byl přitom považován zápis v deskách zemských, který byl nezpochybnitelný. Do zemských desek byl rovněž zaznamenáván průběh celé pře.¹²¹

Pokud nebyl žalovaný schopen bezprostředně po přednesení žaloby reagovat na provedené důkazy, mohl požádat soud o odklad (hojemství) za účelem další přípravy své obhajoby. Jestliže však žalovaný začal na žalobu a provedené důkazy odpovídat, ztrácel na hojemství nárok. Stejně tak mohl žalovaný požádat o udělení potazu. Takový krok mohl učinit v případě, stačilo-li mu jen kratší přerušení líčení tak, aby v něm mohlo být ještě téhož dne pokračováno. Se žalobcem se rovněž mohl dohodnout na poklidu, tedy odkladu přelíčení na jiný den nebo na příští soudní zasedání. Tím byl především získán čas na mimosoudní řešení pře.¹²²

Po provedení všech důkazů se soudci odebrali k poradě o rozsudku. Soudci nesměli odepřít spravedlnost tím, že by se snad neshodli na vynesení rozhodnutí, dospět k nějakému závěru bylo přímo jejich povinností. Po skončení porady pověřil nejvyšší zemský sudí dva pány a jednoho rytíře vypracováním nálezu čili rozsudku. Konečné znění nálezu bylo následně nadiktováno písaři, který je zapsal a nahlas přečetl. Rozhodnutí zemského soudu bylo konečné, v předbělohorské době proti němu neexistovaly žádné opravné prostředky (výjimkou bylo pouze udělení královské milosti v případě vynesení rozsudku smrti). K zemskému soudu se naopak bylo možné odvolat proti rozhodnutí soudu dvorského, který také bral od zemského soudu naučení.¹²³

5.2.1.1.3. Exekuce

Poslední fází řízení před zemským soudem byla exekuce, neboli nucený výkon rozhodnutí. Nastupovala v případě, kdy povinná stana neplnila podle nálezu zemského soudu většího. Rozlišovalo se zejména to, zda exekuce směřovala proti nemovitému či movitému majetku.¹²⁴

¹²¹ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 185.

¹²² Tamtéž.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ VLČEK, *Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu*, s. 21.

Prvním krokem byla úmluva či upomínka, na základě které vítěz pře vyzýval odsouzeného, aby plnil to, co mu bylo soudem uloženo (například aby zaplatil prosouzenou částku). Úmluva musela být učiněna během takzvaných zemských let, tedy do tří let a osmnácti neděl od vydání nálezu zemského soudu. Pokud oprávněný úmluvu ve stanovené lhůtě neučinil, jeho nárok byl promlčen.¹²⁵

Poté následoval zvod, spočívající v získání zástavního práva a příslibu držby statku povinného v případě, že nezaplatí dluh nebo nevydá předmět sporu. V tomto případě se ještě nejednalo o samotné uvedení v držbu.¹²⁶

Směřovala-li exekuce na nemovitý majetek, byl následně vydán nejvyšším purkrabím jako představitelem výkonné moci takzvaný obranný list. Jednalo se v podstatě o úřední výzvu k vydání předmětné nemovitosti. Pokud nebyla výzva uposlechnuta, hrozil dotyčné osobě trest smrti za odboj (odporování) právu. Při exekuci na peníze se tento stupeň neuplatňoval.¹²⁷

V případě peněžního plnění následovalo po zvodu takzvané panování. V jeho průběhu se musel oprávněný třikrát dostavit na statek povinného a oznámit tam za přítomnosti úředníků zemských desek, rychtáře a poddaných, že si bude úroky plynoucí z dluhu povinného hojit výnosy z dotčeného statku (především z obilí a dobytka).¹²⁸

Následovalo odhádání, při němž bylo provedeno úřední ocenění nemovitosti povinného tak, aby bylo možné stanovit poměr hodnoty majetku nemovitosti k prisouzené částce, která nebyla dosud zaplácena.¹²⁹

Zakončením exekuce pak bylo skutečné panování či vdědění, kdy vítěz pře za přítomnosti komorníků shromáždil poddané, přijal od nich slib člověčenství (tj. poddanosti) a před jejich zraky symbolicky spálil došek ze střechy stavení, čímž doložil své právo skutečného vlastníka, který může statek nejen užívat, ale i zničit. Tímto aktem došlo symbolicky k převzetí vlastnického práva oprávněným. Odpor proti panování byl považován rovněž za odboj.¹³⁰

¹²⁵ VLČEK, *Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu*, s. 21.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Tamtéž, s. 22.

¹³⁰ Tamtéž.

5.2.2. Dvorský soud

Vedle zemského soudu existoval dále také dvorský soud, zřízený pravděpodobně ve 30. letech 14. století. Vůbec první zmínku o něm obsahuje kniha Rožmberská, která je nejstarší „právní knihou“ v dějinách českého práva. Dvorský soud byl zcela nezávislý na zemském soudu větším, avšak řízení před ním se velmi podobalo řízení před tímto soudem. Jednalo se o panovníkův soud s celostátní působností. Předsedal mu nejvyšší dvorský sudí a zasedaly na něm šlechtické osoby jmenované králem. Soud se scházel na Pražském hradě, od roku 1512 v Zelené světnici.¹³¹

Do jeho kompetence patřily především spory královských služebníků o dluhy, dědiny, škody a zmatky. Před dvorský soud rovněž příslušeli i rychtáři královských vsí. Dále rozhodoval spory o listy, dluhy a sliby židů a křesťanů. V roce 1437 však na základě obecného nálezu zemského soudu přešla tato kompetence na soud pražského purkrabího. Významná byla také pravomoc dvorského soudu nad královskými lény ležícími v českých zemích (tzv. feuda intra curtem). Mimo jiné rozhodoval i spory týkající se osob duchovních, které nemohly být podle světského práva českého státu platně rozhodnuty církevními soudy (například záležitosti spojené s donačními právy). Značnou část agendy dvorského soudu pak tvořily spory o královské odúmrť, neboť právě před tímto soudem bylo možné protestovat proti jejich uplatnění a následně zde obhájit svůj nárok na daný majetek. Nicméně v roce 1497 se král Vladislav Jagellonský vzdal pro Čechy odúmrť a agenda dvorského soudu se tím zúžila.¹³² Vedle výše zmíněných pravomocí příslušely dvorskému soudu takové spory, jejichž rozhodnutí mu přidělil panovník. Karel IV. se pokusil o rozšíření pravomocí tohoto soudu i na další oblasti, včetně záměru učinit ho nejvyšší instancí pro všechny soudy v zemi, ovšem tento pokus se nezdařil.¹³³

Jak jsem se již zmínila, řízení před dvorským soudem se velice podobalo řízení před soudem zemským, od kterého posléze bral i naučení. Postupem času bylo dokonce možné se proti jeho rozhodnutí k většímu soudu zemskému odvolat. Stejně jako soud zemský i soud dvorský zasedal čtyřikrát do roka v Praze.¹³⁴

¹³¹ ADAMOVIČ, Karolína, RIEGROVÁ, Běla, SKŘEJPKOVÁ, Petra, SOUKUP, Ladislav, ŠOUŠA, Jiří, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, Praha 2005, s. 24–25.

¹³² Tamtéž, s. 25.

¹³³ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 105–106.

¹³⁴ Tamtéž, s. 106.

Rozhodnutí dvorského soudu se zapisovala do desek dvorských, jejichž agendu vedl písař dvorského soudu. Řídily se obdobnými pravidly jako desky zemské. Stejně jako v případě jejich vzoru i zápisy v deskách dvorských měly povahu nevyvratitelného důkazu. Sloužily i k evidenci lenní agendy, včetně záznamů o převodech lén.¹³⁵

5.2.3. Komorní soud

Komorní soud vznikl s velkou pravděpodobností za vlády krále Václava IV. jako protiváha stavy ovládaných soudů zemského a dvorského. Jednoznačně se prosazující stavovský vliv u těchto soudů byl také hlavním motivem, vedoucím panovníka ke zřízení dalšího královského soudu, nad kterým si chtěl udržet pevnější a trvalejší kontrolu. Lze předpokládat, že komorní soud dokonce převzal po svém vzniku řadu pravomocí soudu dvorského. Více pramenů k jeho působení pak existuje až z období pohusitského. Svůj název získal od místa zasedání, kterým byla královská komora na Pražském hradě. Pojem komorní soud však patrně neoznačoval původně královský soud jako stálou instituci, nýbrž „... se jím rozuměl v zásadě každý jednotlivý rozsudek učiněný panovníkem nebo osobou k tomu od panovníka pověřenou, tedy rozsudek prohlášený v komoře, tj. v králově dvoře nebo v přeneseném slova smyslu vyneseny komorou resp. dvorem“. K „institucionalizaci“ královského soudu došlo zřejmě až ve druhé polovině 60. let 15. století.¹³⁶ Původně soudu předsedal sám panovník, pokud nebyl přítomen, tak některý z vysokých úředníků a od roku 1453 tuto agendu panovník svěřil nejvyššímu hofmistroví. V roce 1499 pak došlo k panovníkovu přesídlení do Uher a soud se dostal pod vliv zemských hejtmanů, a tak i stavů. Zasedalo zde deset až dvacet přísedících, většinou panského stavu, přičemž podle Vladislavského zřízení zemského jich během jednání mělo být přítomno alespoň dvanáct. Původně soud zasedal podle potřeby, později pravidelně několikrát do roka. Ferdinand I. v roce 1534 spojil komorní soud se soudem hejtmanským, který mu od roku 1527 konkuroval. V jeho čele pak i nadále stál nejvyšší hofmistr a přísedícími bylo dvanáct šlechtických členů královské rady. V případě projednávání „znamenité pře“ měli být o účast požádáni i členové zemského soudu. Soud měl nadále zasedat nepřetržitě a náklady na něj převzal král. Ze stavovského soudu se tak stal opět soud královský.¹³⁷

¹³⁵ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 106.

¹³⁶ KREUZ, Petr, *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbřlohorské v letech 1526–1547*, Praha 2000, s. 79–81.

¹³⁷ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 106.

Pravomoc komorního soudu byla původně všeobecná, odvozená od soudní pravomoci krále. Postupně však docházelo k jejímu omezování. V roce 1488 mu bylo odňato obecným nálezem zemského soudu rozhodování o svobodných a manských statcích. V průběhu 15. a 16. století pak došlo k omezení jeho trestní jurisdikce, a zbyla mu především agenda politických deliktů, zejména pak trestných činů proti panovníkovi. Ferdinandem I. bylo v roce 1534 stanoveno, že mu přísluší rozhodovat ve všech věcech, ve kterých se pohánělo před panovníka. Věcně příslušný pak byl komorní soud obecně také tam, kde nešlo prokázat, že rozhodování pře přísluší některému výsadnímu soudu, nebo tento soud nemohl z nějakých důvodů vynést rozsudek. Rozhodoval i ve sporech, které na něj delegoval panovník. Registra, do kterých byl průběh při zapisován, se dochovala od roku 1471. Jeho místní příslušnost se vztahovala původně jen na české království, od roku 1490 pak i na země přivtělené.¹³⁸

5.2.4. Apelační soud

Ve středověké struktuře soudů měl nepochybně své místo i apelační soud. Ten byl zřízen králem Ferdinandem I. v roce 1548 jako tzv. Královská rada nad apelacemi v rámci sankcí vůči městům po prvním stavovském povstání. Na základě instrukce, vydané panovníkem 20. ledna 1548, měla jít napříště všechna odvolání městských soudů z království českého, markrabství moravského, Horního a Dolního Slezska a obojí Lužice ku královské radě nad apelacemi do Prahy, která byla touto instrukcí zřízena. Zároveň byl také vydán obecný zákaz odvolávání města k městu i ven ze země. Všechny žádosti o naučení, do té doby podávané jak vyšším stolicím (soudům mateřských měst) tak i právnickým fakultám, měly nyní směřovat pouze k apelačnímu soudu. Panovník tímto krokem využil svého momentálního mocenského postavení k centralizaci a sjednocení městského soudnictví. Podle původního záměru měla být rada nejvyšší soudní instancí vůbec, neboť se k ní měly odvolávat i soudy zemské. Tato myšlenka se však panovníkovi prosadit nepodařila.¹³⁹

V čele apelačního soudu stál prezident a dále ho tvořilo celkem čtrnáct radů (tři stavu panského, tři rytířského, čtyři městského a čtyři doktoři práv). Často ale docházelo ze strany panovníka k porušování tohoto rozložení ve prospěch panstva, z čehož plynula řada sporů na zemském sněmu.

¹³⁸ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 106–107.

¹³⁹ Tamtéž, s. 107.

Nakonec bylo v roce 1619 rozhodnuto se souhlasem krále Matyáše, že nadále budou dosazováni radové ze všech stavů v rovném počtu. Prezidenta apelačního soudu i všechny rady jmenoval panovník, od kterého také dostávali plat, přičemž nesměli vykonávat žádné jiné povolání. Soud zasedal v Praze, kterou radové nemohli bez povolení opustit. Svou povahou se jednalo o první profesionální a byrokraticky organizovaný soud na našem území.¹⁴⁰

Působnost apelačního soudu ve věcech civilních i trestních se vztahovala na měšťany, lid zdržující se ve městech a na vyšší stavy, týkala-li se záležitost jejich městského majetku. Mimo jiné rozhodoval také ve věcech týkajících se selského a neosedlého lidu, pokud tyto byly v první instanci souzeny krajskými hejtmany, rady královských měst nebo vrchnostenskými soudy, které obdržely od panovníka zvláštní povolení.¹⁴¹

Proces před soudem se řídil římsko-kanonickými zásadami, pročež jednání probíhalo písemně. Mezi jednajícími jazyky byla na prvním místě čeština a němčina, přičemž rozhodující bylo, ve které řeči spor začal. Apelační soud prohlásil dne 12. ledna 1580 za závazná Koldínova Práva městská s tím, že „*rozsudcové a nálezové, na ta práva učiněná, vrchním právem budou stvrzování*“.¹⁴² Rozsudky byly vynášeny jménem krále, soud mohl při svém rozhodování napadený rozsudek zrušit, potvrdit nebo ve věci rozhodnout sám. Vedle rozsudků podával apelační soud také naučení a do roku 1575 i takzvané slepé rozsudky, kterými na základě poskytnutých materiálů s vynecháním jmen dával nižším soudům návod, jak mají ve věci postupovat. Rozhodnutí apelačního soudu mohlo být podrobena královské revizi, o které od roku 1564 rozhodoval komorní soud. Apelační soud sehrál rozhodující roli v unifikaci městského práva. Jeho působení však také vedlo ke zkvalitnění činnosti vrchnostenských soudů.¹⁴³

¹⁴⁰ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 107–108.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 108.

¹⁴² Práva městská Pavla Kristiána z Koldína byla druhým významným pokusem o unifikaci městského práva (prvním významným pokusem bylo dílo Mistra Brikiého z Licka *Knihy práv městských*, které vyšlo v roce 1536)

¹⁴³ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 108.

5.3. Desky zemské

Jak již bylo výše řečeno, zápis v deskách zemských byl veřejným zápisem nejvyšší právní síly, proti němuž nebylo možno vést žádný jiný důkaz (podle známé poučky, že „*desky zemské nikto přesvědčiti nemuž*“)¹⁴⁴. Význam zemských desek byl umocněn i skutečností, že se vlastně jednalo o jediné zachycení českého zemského zvykového práva a zaznamenávaly se sem všechny důležité legislativní akty. Proto také desky zemské i úřední výpisy z nich podléhaly přísné ochraně.¹⁴⁵

První zemské desky v Čechách začaly vznikat pravděpodobně ve druhé polovině 13. století za vlády krále Přemysla Otakara II.¹⁴⁶ Zpočátku sloužily jako registra k zachycení průběhu celého jednání zemského soudu, posléze se do nich zapisovaly i další důležité informace.¹⁴⁷ Jelikož se jednalo o veřejné právní knihy, šlechta do nich mohla v přítomnosti úředníka nahlížet a činit z nich opisy. Jakýkoliv úkon s deskami související byl přitom zpoplatněn.¹⁴⁸ Současně se zápis v deskách zemských považoval za obecně známou skutečnost, která nemusí být zvlášť sdělována. Tato praxe byla výhodná nejen u majetkových převodů, ale rovněž i v zákonodárné činnosti.¹⁴⁹ S postupným zvyšováním počtu zápisů v deskách zemských začal narůstat i počet jejich druhů. Podle obsahu, který byl v deskách zaznamenán, se rozlišovaly:

- Zvláštní desky trhov^é (*libri contractum*)
 - založené počátkem 14. století, do kterých byly zapisovány dispozice se svobodným nemovitým majetkem v hodnotě větší než 100 kop grošů českých
- Desky zápisné (*libri obligationum*)
 - založené v období vlády Karla IV. a sloužící k evidenci dluhů a zástav nad 100 kop, vázouc^í na šlechtických nemovitostech
- Desky památné (*libri memorabilium*)
 - za Vladislava II. Jagellonského přibyl^y ještě desky památné, do kterých se vkládaly obecné nálezy, sněmovní usnesení a královské majestáty

¹⁴⁴ MALÝ, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 99.

¹⁴⁵ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 89.

¹⁴⁶ MALÝ, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 99.

¹⁴⁷ Počátkem 14. století se začaly do zemských desek zapisovat převody vlastnictví a dispozice svobodnými statky

¹⁴⁸ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 88–89.

¹⁴⁹ MALÝ, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 99–100.

Ve stavovském období se pak desky ještě rozčlenily na větší a menší, přičemž správu obojích vykonával místopísař.

- Větší desky se dále dělily na:
 - desky trhové
 - desky zápisné větší
 - desky památné
- Menší desky se dále rozlišovaly na:
 - desky půhonné (sloužily k evidenci půhonů)
 - desky menší zápisné (pro evidenci dluhů nepřesahující 100 kop grošů českých)
 - další pomocné knihy či příruční soudní registra¹⁵⁰

Vlastní zápis se prováděl na čtyři listy zvané „quaterny“, které se svazovaly do sešitků a posléze i do knih. Jednotlivé svazky se označovaly podle jmen místopísařů. Pro správu zemských desek byl zřízen úřad desek zemských, který podle P. Burdové „zastával po celou dobu svého trvání tři funkce: byl archivem království, registraturou zemského soudu a měl samostatnou soudní pravomoc.“ Úřad desek zemských neměl až do konce 15. století vlastní prostory a proto úřadoval v domě nejvyššího písaře nebo tam, kde právě zasedal zemský soud. Až v období po husitských válkách došlo k uložení zemských desek na Pražském hradě v přízemí pod sněmovnou.¹⁵¹

Existencí zemských desek velice otřásl požár z roku 1541, který vypukl na Malé Straně a zasáhl i Pražský hrad, kde mimo jiné vyhořel starý palác, v němž byly desky uloženy. Vznikla tím nenahraditelná ztráta, neboť jsme přišli o pramen zásadní důležitosti týkající se dějin našeho státu.¹⁵² Po této události se začaly zemské desky sepisovat dvojmo, přičemž jeden z těchto zápisů byl uschován na Pražském hradě a druhý ve státním archivu na Karlštejně. Z důvodu vysokých nákladů se dvojí zapisování provádělo jen do roku 1565.¹⁵³

¹⁵⁰ MALÝ, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 99–100.

¹⁵¹ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 89.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ MALÝ, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 100.

6. Důkazní prostředky

Důkazní prostředky, které byly užívány před středověkými soudy, lze rozčlenit do dvou základních skupin. První skupinu tvořily důkazy racionální, které byly velice podobné těm dnešním a to výsledkům účastníků řízení, výsledkům svědků, důkazy věcné, listinné nebo například ohledání místa činu. Racionální důkazní prostředky se vyvíjely v závislosti na vývoji lidského poznání.

Vedle nich pak existovaly i tzv. důkazy iracionální, mezi které lze zařadit přísahu účastníka sporu, případně podepsanou spolupřísežníky a zejména pak boží soudy (tzv. ordály) a torturu. Tento typ důkazů byl jakýmsi specifickým středověkého období.¹⁵⁴

6.1. Přísaha

Přísaha se považovala za základní důkazní prostředek a současně byla prostředkem, kterým bylo možné podpořit prakticky jakékoliv tvrzení. Její uplatnění bylo velmi široké. Pomocí přísahy dokládal žalobce oprávněnost svého nároku a naopak žalovaný jejím prostřednictvím žalobu odvracel. Vlastní přísaha přitom mohla či musela být podpořena přísahou spolupřísežníků, zvaných též očistníci, jejichž počet byl případ od případu různě předepsán.¹⁵⁵ Zpravidla jich však bylo šest.¹⁵⁶ Ti svou přísahou dokládali nikoliv samu skutečnost, ale spolehlivost a pravdomluvnost hlavního přísahajícího. Jejich přísaha tak vycházela především z přesvědčení o nevině jejich přítele a nikoliv ze znalosti projednávané věci.¹⁵⁷ Celý proces probíhal podle přesných a velmi formálních procesních pravidel, zacházejících často do nejmenších podrobností. Například bylo jasně stanoveno, kterou nohou musí přísahající vstoupit do kaple, kde se převážně přísahy odbývaly, nebo na které koleno pokleknout a zvednout dva prsty ruky, obrácen k slunci východu. Nicméně přísahou posléze svou pravdomluvnost dosvědčovali i svědci, přičemž do jisté míry tomu tak je v reziduální podobě dodnes. Neúspěch při přísaze, způsobený třeba jen nedodržením předepsané formy, pro kterou jsou některé druhy přísah dokonce řazeny mezi ordály, vedl ke ztrátě celé pře a to nejen pochybil-li obžalovaný, ale i v případě, že se spletl některý z jeho spolupřísežníků.

¹⁵⁴ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 179.

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 56.

¹⁵⁷ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 179.

Za vlády Karla IV. ztráta přísahy sice vedla ke ztrátě pře, ale neměla již za následek ztrátu hrdla odsouzeného, jenž teď byl odsouzen „jen“ k doživotnímu žaláři.¹⁵⁸ Vědomá křivá přísaha pak byla jako falešné svědectví a rouhání velice přísně trestána jak v rovině světské, tak i v rovině církevní. Obecně lze konstatovat, že význam přísahy postupně klesal ve prospěch racionálnějších důkazních prostředků.¹⁵⁹

6.2. Ordály

Ordál čili boží soud umožňoval zjistit vinu či nevinu obžalovaného respektive pravdivost tvrzené skutečnosti za pomoci vyšší (přírodní) síly. V křesťanském pojetí se jednalo o boží vůli, na základě jejíhož zásahu mělo být rozhodnuto. Soud v tomto případě přenechával samotné rozhodnutí na Bohu a pouze konstatoval jeho výsledek.¹⁶⁰ Lze říci, že ordálové řízení převažovalo v dokazování až do konce 14. století.¹⁶¹

Jsou známy ordály jednostranné, kterých se účastnila pouze strana dokládající své tvrzení či očišťující se z nějakého nařčení, nebo dvoustranné, kterých se účastnily obě strany sporu. Jednotlivé druhy ordálů se lišily podle druhů deliktů. Nejčastěji se užíval ordál vodou, žhavým železem nebo soudním soubojem. Jak jsem již zmínila výše, mezi ordály patřily rovněž i některé druhy přísah (tzv. ordálové přísahy). Institut ordálů byl rozšířen prakticky ve všech částech světa. Křesťanská církev ho byla nucena pro jeho zakořeněnost nejprve akceptovat a přítomností svých kněží mu dodala „posvěcení“, ale posléze se ho přibližně od 12. století snažila omezit. Na počátku 14. století pak byla kněžím zakázána účast při ordálech biskupem, čímž se jejich použití prakticky znemožnilo. U nás se vůbec první doklady ordálů objevují v Dekretech Břetislavových z roku 1039.¹⁶² V pozdější době se negativní postoj Karla IV. k institutu ordálů projevil v jeho návrhu kodifikace zemského práva *Maiestas Carolina*, který byl roku 1355 předložen generálnímu sněmu ke schválení.

¹⁵⁸ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 56.

¹⁵⁹ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 179–180.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 180.

¹⁶¹ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 53.

¹⁶² VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 180.

Zde se panovník snažil pod vlivem prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic prosadit zákaz ordálů žhavým železem a vodou a o omezení soubojových ordálů.¹⁶³

Důkaz ordálem vody, označovaný též jako soud vody, spočíval ve využití vody studené. Tím se liší české právo a ordály vody v západní Evropě, kde se často užívala i voda vařící. Ten, kdo takovou zkoušku podstupoval, byl svázaný spouštěn do vody s tím, že voda jako živel čistý jej buď přijme, tj. nešťastník se potopí pod hladinu, nebo jej odmítne přijmout a zkoušený zůstane plavat na hladině. V podstatě šlo v tomto případě o to, zda se dotyčný před spouštěním do vody nadechl či vydechl. Řád práva zemského pak také uvádí ordál broděním při sporech o pozemky. Byl založen na tom, že žalobce a několik kroků za ním i žalovaný, vstoupili do brodu řeky s úkolem dostat se na druhou stranu. Při vyhrál ten, komu se podařilo tento úkol splnit, přičemž žalovanému bylo dovoleno, aby se vrátil v případě, když by se žalobce začal topit.¹⁶⁴

Ordál žhavým železem je dokonce doložen v autentické zprávě o procesu s atentátníky na knížete Soběslava I. v roce 1130. Jeho podstata spočívala v chůzi bosou nohou po dvanácti rozžhavených radlicích, tj. plátech železa, které kryly rádlu. Později se také užíval ordál přísahou, při kterém musel přísahající přitisknout prsty na rozžhavené železo, a to po celou dobu, pokud nepřednesl celou přísahu. V těchto případech nešlo o to, aby se ten, kdo ordál podstupoval, nespálil, ale aby i přes bolest, která mu byla způsobena, přešel přes radlice či neodtrhl prsty ze železa.¹⁶⁵

Od již zmíněných ordálů se odlišoval důkaz soudním soubojem. Tento druh ordálu má svůj původ v krevní mstě, která se v jeho podobě legalizuje a zároveň omezuje už jen na dva soupeře a to vraha a příbuzné jeho oběti. Při soudním souboji spolu s největší pravděpodobností bojovalo vždy více bojovníků z obou stran. Doklad o tom lze nalézt v nejstarší česky psané kronice Dalimilově.

¹⁶³ *Codex Carolinus - Maiestas Carolina*, čl. XXXIX : („Abychom ze středu stáda křesťanského lidu v našem Českém království zcela vykořenili těžký blud, jenž se protiví svatému křesťanskému náboženství a poškozuje klidný život našich oddaných věrných, posvěcujeme, že naprosto nikomu na území tohoto království není povoleno provádět zkoušku žhavým železem nebo ledovou vodou ani žádný jiný druh podobných zkoušek, ani zavádět jejich užívání při libovolné příležitosti nebo z libovolné příčiny, na příklad při spáchání zločinu, při násilí na panně nebo při cizoložství, jak se to někdy, podle našeho zjištění, dělalo, ani je užívat libovolně jinak vymyšleným způsobem, tomu, kdo by jednal opačně, nebo tomu, kdo by mu radil či poskytoval pomoc, hrozí vedle klatby trest ztráty všech statků ve prospěch poklady a jakmile se jej podaří chytit – což komukoli nejen povolujeme, ale i přikazujeme – nechť hanebně skončí svůj život ohněm, nebo vodou, podle toho, čeho z těch dvou se na jiném dopustil, kdo se totiž odváží pokoušet Boží všemohoucnost a posmívat se jeho skrytému soudu tím, že nutí svého bližního zahynout pomocí opaků jeho přirozenosti, ten si vskutku zaslouží dále se neradovat z přirozeného potěšení tohoto života“)

¹⁶⁴ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 54.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 54–55.

Přibližně od konce 14. století se právě u tohoto druhu ordálu vyvinula poměrně přesná pravidla, která jsou nepochybně výsledkem staršího vývoje. Vlastnímu souboji předcházelo uzavření smlouvy mezi zneprátenými stranami. To bylo důležité nejen pro samotný souboj, ale rovněž i pro ukončení sporu. Smlouva měla velmi formální a symbolický charakter. Vykonáním ordálu, ať již dopadl jakkoliv, končil celý spor a tím i riziko velké msty mezi zneprátenými rody.¹⁶⁶

6.3. Tortura

Tortura neboli právo útrpné byl procesní institut, kterým se za pomoci fyzického nátlaku formou mučení soud snažil přimět vyslýchaného obviněného k přiznání. Tato metoda se považovala za běžnou nejen u nás, ale i v jiných evropských i mimoevropských státech a jako taková byla součástí inkvizičního procesu.¹⁶⁷ Soud k ní přistupoval zpravidla tehdy, pokud se obžalovaný ke svému činu nepřiznal v řádném výslechu. Tortura se však neužívala vždy jen k vynucení doznání, sloužila také jako prostředek ke zjištění dalších podrobností ohledně daného zločinu, jako například zjištění spolupachatele, dalších pomocníků, místa činu nebo místa ukrytí kradených věcí. Takové doznání přitom mělo větší váhu, než předchozí výpověď učiněná pod přísahou u soudu.¹⁶⁸ O uložení tortury rozhodoval soud rozsudkem, proti kterému se mohl obžalovaný odvolat.¹⁶⁹

Vyznání učiněná na mučidlech byla zapisována zvláštními „krevními“ písaři do smolných nebo též černých knih. Protože výpověď vyslýchaného musela být zaznamenána slovo od slova a písaři nesměli nic měnit, vynechávat nebo přidávat, zachoval se nám v smolných knihách jedinečný pramen, zachycující živý jazyk společnosti 16. století, měšťanů i poddaných, poctivců i zločinců, včetně různých zločineckých praktik, ale i kouzel a zařikávání, odhalující taje zločineckého podsvětí feudálních měst i vesnic. Zapisoval se do nich celý „příběh útrpného práva, včetně vzhledu a reakcí vyšetřovaného“.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 55.

¹⁶⁷ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 180.

¹⁶⁸ KLABOUCH, Jiří, *Staré české soudnictví: Jak se dříve soudovalo*, Praha 1967, s. 333.

¹⁶⁹ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 62.

¹⁷⁰ Tamtéž.

Osoba označená ve výpovědi na mučidlech za spolupachatele nebo dokonce zločince, musela se pokusit při konfrontaci s vyslychaným v mučírně (při tzv. vývodu) o dosažení odvolání takového nařčení. Pokud se jí to nepodařilo přímo v mučírně, byla ještě možnost přesvědčit již odsouzeného bezprostředně před popravou, aby své nařčení vzal zpět. Někteří odsouzení zločinci proto byli na popraviště provázeni shlukem takových nařčených, kteří na něj do poslední chvíle naléhali, aby své obvinění odvolal. Pokud se jim to totiž nepodařilo, hrozilo jim vyšetřování a samozřejmě i mučení. Na základě Svatováclavské smlouvy byla zavedena praxe, která ukládala, aby zločinci obviňující osoby šlechtického stavu mohli být vyslycháni jen za přítomnosti těch, o kterých vypovídali. Předělo se tím tak vzájemným nepodloženým obviněním i nepřijatelnému ovlivňování vyslychaných zločinců.¹⁷¹

Druhy tortury nebyly v období 16. století upraveny jednotně a jejich užití záleželo především na rozhodnutí městských soudců, jejich vynalézavosti a fantazii. Běžně se však praktikoval postup začínající po výslechu na radnici psychickým nátlakem na vyslychaného v mučírně, kde mu byly předváděny mučící nástroje a posléze byl skutečně trápen, zpravidla za použití skřipce či natažení na žebřík. Než se však přistoupilo k samotnému fyzickému nátlaku, ponechal se obžalovanému ještě nějaký čas ve vězení, aby si mohl vše v klidu promyslet a případně se rozhodnout k přiznání.¹⁷² Mučení se provádělo zásadně v dopoledních, nejlépe brzkých ranních hodinách, když byl obžalovaný tzv. „na lačno“ a zásadně v pracovní dny včetně sobot. O nedělích a veškerých svátcích bylo mučení zakázáno.¹⁷³ Po každém výslechu či stupni mučení následovalo písemné zachycení výpovědi vyslychaného. Protože žaloba vycházela i v právu městském od soukromých osob, které byly trestnou činností pachatele poškozeny, nesl žalobce také majetkovou odpovědnost za případné újmy, které byly vyslychanému mučením způsobeny, a ten pak v případě, že mučení přestál a k činu se nepřiznal, mohl svého žalobce žalovat o náhradu škody či náhradu za způsobené trvalé poškození na těle. Podobně odpovídal žalobce i za zdraví či život vězně, který byl odsouzen do vězení.¹⁷⁴

¹⁷¹ Tamtéž, s. 63.

¹⁷² MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 63.

¹⁷³ KLABOUC, *Staré české soudnictví*, s. 338.

¹⁷⁴ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 63–64.

Torturní výslech ovšem nebyl určen pro všechny obyvatele. Vzhledem k následkům, které užití tortury mělo, směla se použít jen v případě podezření z hrdelních zločinů.¹⁷⁵ Například privilegované osoby, jako třeba šlechta a úředníci, byli od něj osvobozeni úplně. U měšťanů a lidí s dobrou pověstí se dvakrát rozmýšlelo, než nad nimi byla tato procedura schválena. Zároveň nesměla být tortura prováděna nad „mladistvými“ a lidmi starými, u nichž byla obava, že by nemuseli samotné mučení přežít. Mučení bylo rovněž vyloučeno u těhotných žen, postižených nebo jinak handicapovaných osob. Takovým lidem se mohlo samotnou torturou jen pohrozit, ale nesměla být na ně aplikována.¹⁷⁶ Aby se zabránilo zneužití, probíhal torturní výslech zásadně za přítomnosti svědků. Jedním z prvních předpisů, jež dával soudům návod jak postupovat při vyšetřování hrdelních zločinů, bylo nařízení krále Jiřího z Poděbrad, vydané roku 1460. Zde se výslovně uvádělo, že mučení nemá být užito na člověku dobré pověsti, zachovalém, nikdy nenaříkaném (neobviněném) ani v ničem neslušném neshledaném. Mučení se měly podrobit hlavně osoby, které už byly dříve trestány nebo u nichž je důvodné podezření, že skutečně spáchaly čin, z něhož jsou obviněny.

Když nadešel okamžik výslechu, byl obžalovaný svlečen do naha a kolem pasu mu byla dána tzv. sukně mučednická, což byla jakási jednoduchá zástěra, a přešlo se jednotlivým stupňům mučení:

1. Nejlehčím stupněm mučení byla vazba čili šněrování rukou, při kterém měl obžalovaný svázané ruce v předloktí vpředu. Kat šňůru na ruku postupně utahoval, čímž působil vyslýchanému nemalou bolest.
2. Po prvním stupni pak následovalo přiložení palečnic, které už bylo daleko bolestivější. Jednalo se o nástroj určený k drcení palců včetně nehtů, které se zarývaly do masa a obžalovaný tak prožíval poměrně velká muka už při druhém stupni. V porovnání s dalšími stupni se ale stále jednalo o lehkou formu mučení.
3. Třetí stupeň už byl tzv. těžkým stupněm mučení na němž většina lidí končila a přiznávala se. V této fázi se provádělo mučení pomocí tzv. španělské boty. Šlo o obzvláště drsný nástroj skládající se ze dvou želez zaoblených do tvaru lýtek o délce 30 cm a šířce kolem 10 cm, vybavených vnitřními hřeby. Přiložením španělské boty mohlo dojít nejen k frakturám kostí, ale i značnému krvácení a tudíž i vlivem infekce také k otravě krve.

¹⁷⁵ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 180–181.

¹⁷⁶ KOLDÍN, Pavel Kristián, *Výtah z artikulů práv městských Království Českého* (čl. T I)

4. Dalším a u nás zároveň nejčastěji užívaným stupněm mučení bylo tzv. suché trápení. Toto trápení spočívalo v napínání na žebřík, kdy obžalovaný byl položen zády na žebřík, který měl 19 příčlů, s rukama svázanýma dozadu. Nohy, také svázané, byly napojeny na šňůru, která se navíjela na válec, jehož otáčením se provádělo stržení končetin a vymykání rukou z kloubů. Samotné otáčení prováděl většinou katův pomocník, zatímco samotný kat stál zhruba u pasu oběti a dával pozor, aby se tělo posouvalo dolů rovnoměrně a plynule. Současně hýbal tělem tak, aby obžalovaný cítil bolest opravdu v plném rozsahu.
5. Poslední stupeň mučení, označovaný též jako „světlé trápení“ či nebo též „pálení“, v podstatě navazoval na předchozí žebřík. Kat v tomto případě páčil tělo provinilce svazky svíček na různých místech, včetně podpaží nebo na hrudníku. Takový postup se přitom mohl opakovat až třikrát. Jiným častým způsobem tortury byl tzv. kozelec, kdy byl mučený svázan „do kozelece“ a jeho tělo bylo vytaženo pomocí kladky ke stropu a na nohách měl přidělané závaží.¹⁷⁷

Obžalovaný do poslední chvíle nevěděl, které typy a stupně mučení budou proti němu použity. Tato skutečnost byla určena v mezitímním rozsudku. Kat také nemusel začínat od prvního stupně, mohl si začít od jakého chtěl, záleželo jen na něm, na druhu spáchaného zločinu a na výdrži zapírání nebo nepřiznání se vyslýchaného. Před každým dalším stupněm mučení se kat musel ptát obviněného, zda přiznává svou vinu či nikoliv. Teprve poté mohl pokračovat v dalším trápení.¹⁷⁸

¹⁷⁷ FRANCEK, Jindřich, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 2002, s. 46.

¹⁷⁸ KOLDÍN, Pavel Kristián, *Výtah z artikulů práv městských Království Českého* (čl. S XXIV)

7. Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala počátky a následným vývojem trestního práva ve středověku. Na základě dobových pramenů, ze kterých jsem při psaní své práce vycházela, a s pomocí odborné literatury, jsem se pokusila nastínit základní rysy a vývojové tendence tohoto z mého pohledu významného právního odvětví. Od svého vzniku prošlo trestní právo nejednou zásadní změnou. Dnes je nemyslitelné, že by pachatel nebyl za spáchaný trestný čin potrestán. V samotných počátcích raně středověkého státu to však neplatilo. Potrestání pachatele záviselo pouze na iniciativě samotné poškozené osoby nebo jejím nejbližším okolí. Prosazení práva tak rozhodně nebylo samozřejmostí. S postupným růstem panovnickovy moci začalo být svépomocné jednání omezováno a současně se začal vytvářet jasný systém pravidel, který měl dopomoci k výkonu spravedlnosti. V tomto ohledu hlavní iniciativu převzala státní moc. Ta zpočátku nabízela své zprostředkování pomocí soudu, přičemž stát měl možnost jeho rozhodnutí prosadit daleko účinněji než kterýkoliv soukromník. Některé trestné činy tak začaly být během 12. století stíhány i bez soukromé iniciativy na základě vlastního rozhodnutí úředníků a to z úřední povinnosti (*ex officio*). Na prvním místě to byly především trestné činy ohrožující veřejnou bezpečnost. Šlo hlavně o případy, kde neexistoval potenciální žalobce a hrozilo proto uplatnění známé zásady „kde není žalobce, není ani soudce“. Stíhání vraždy však ještě po dlouhou dobu zůstávalo na iniciativě soukromé. Právě přechod výkonu spravedlnosti do rukou státu lze označit za první významný zlom ve vývoji trestního práva. Od tohoto okamžiku bylo prosazení práva daleko spolehlivější než ve starších dobách, kdy se ještě výrazně projevoval institut svépomoci.

Už středověké trestní právo znalo trestné činy, které lze najít i v současném trestním právu. Například vražda, tedy násilné zbavení života, byla považována za jeden z nejtěžších trestních činů a středověká společnost za jeho spáchání požadovala spravedlivý trest. Stejně tak dnes bychom vraždu našli mezi trestnými činy proti životu a zdraví na prvním místě. Dalším, poměrně běžným trestným činem ve středověku byla krádež nebo také i loupež. Krádež zaujímala přední místo mezi majetkovými trestnými činy a toto její postavení se v průběhu vývoje trestního práva nezměnilo. Podobně tomu tak je třeba u lichvy nebo znásilnění. Kanonické právo nejpozději od roku 1187 úročené úvěrování striktně zakazovalo a rovněž ho i přísně postihovalo. Návratnost úvěru nesměla být spojena s jakýmkoliv zvýšením kapitálu čili hlavní sumy.

Pohled na lichvu se pak změnil během 16. století, kdy v důsledku hospodářského a společenského vývoje byly úročené půjčky připuštěny s tím, že výše úroku nesměla překročit zákonem stanovenou výši. Naproti tomu znásilnění bylo ve středověku chápáno jako trestný čin ohrožující samu podstatu manželství. Toto jsou asi ty nejtýpější trestné činy, které se v trestním právu vyskytují od samého začátku. Jejich okruh však nezůstal stejný, v průběhu vývoje trestního práva se objevují i některé nové trestné činy, jejichž vznik byl reakcí na změny ve společnosti. Například z trestných činů proti brannosti se později vyvinuly vojenské trestné činy v moderním trestním právu.

Trestem se obecně rozumí újma pachatelů za protiprávní jednání. Právě pohled na význam trestu prošel za dobu existence trestního práva jednou z nejvýraznějších změn. Středověké trestní právo se vyznačovalo především symbolickým charakterem jednotlivých trestů. Například za rouhání náležel trest vytržení jazyka, za zradu rozčtvrcení (pachatel na jedné straně slibuje věrnost a na straně druhé zrazuje – jeho osobnost je rozpolcená) nebo za žhářství trest smrti upálením. Základním smyslem trestu tak byla hlavně odplata, pomsta a zastrašení dalších potencionálních pachatelů. Tomuto účelu také napomáhala krutost užívaných trestů. Ty se vykonávaly zásadně veřejně, přičemž neveřejné popravy dokonce vzbuzovaly podezření z bezpráví. Lidé vyžadovali veřejné odhalení pachatele i jeho činu. Trestní právo však nemělo v tomto období jen stinné stránky, jak by se na první pohled mohlo zdát. I přes bohatý výčet trestů se našlo místo pro poměrně široké uplatnění milosti. Její podstata spočívala v nahrazení již vyneseného drastického trestu trestem mírnějším či alespoň čestnějším, nebo dokonce i upuštěním od jeho výkonu. Na udělení případné milosti mělo přitom nemalý vliv i postavení osoby, která se za obžalovaného přimluvila. Mohl to být někdo z jeho rodiny, sousedé nebo přátelé, kteří přesvědčili žalobce a soudcům signalizovali stupeň jeho sociální integrace a zároveň možnost jeho opětovného začlenění do společnosti.

Lze říci, že výše uvedená podoba trestního práva vydržela po celý středověk. Zásadními změnami však prošlo trestní právo až v období novověku. Právě v tomto období byly přijaty změny, které položily základ dnešnímu modernímu trestnímu právu. Vůbec prvním trestním zákoníkem platným na našem území byl trestní zákoník Josefa I. („Josefina“) z roku 1707. Zde se ještě objevuje odstrašující charakter trestu. Na tento zákoník pak navazuje Hrdelní řád Marie Terezie z roku 1768 neboli *Constitutio criminalis Theresiana*.

Oproti Josefině měl tento trestní zákoník daleko zdatnější legislativní zpracování. Jeho hlavním přínosem bylo podstatné zjednodušení a celkové sjednocení trestního práva. Velice podrobně zde byla upravena tortura včetně její aplikace. Tento zákoník je ještě postaven na typicky středověkém procesu a typicky středověkých trestech, tedy trestech mrzačících. Zákoník rovněž vycházel z typicky středověké zásady presumpce viny, podle které byl obžalovaný podkládán za vinného, dokud neprokázal opak. Leželo na něm důkazní břemeno. V zákoníku stále ještě zůstával symbolický charakter trestů. Vydáním Theresiany vrcholil vývoj feudálního trestního práva. Nejvýznamnější změny v trestním právu ale přinesl trestní zákoník Josefa II. z roku 1787. Na rozdíl od předchozích úprav se jednalo o velice moderní zákoník, který znamenal zásadní obrat ve vývoji trestního práva na našem území. Zcela se zde mění pohled na charakter trestu. Zatímco ve středověku měl trest zejména smysl odplaty, nyní se začíná uvažovat o tom, že trest by měl mít i jiný význam, například výchovný. Mění se i katalog trestů. V tomto ohledu Josef II. trochu předběhl svou dobu. Jako první panovník u nás totiž přišel s návrhem na zrušení trestu smrti. To se mu ale nepovedlo, jelikož došlo k jeho obnovení. Od této doby měl však trest smrti výjimečný význam. Ukládal se pouze za hrdelní trestné činy. Velmi rozšířeným trestem byl v tomto období trest odnětí svobody. Zákoník vychází z presumpce nevinu, na jejímž základě je na danou osobu nahlíženo jako na nevinnou, dokud není rozsudkem soudu vyslovena její vina. Jednalo se skutečně o zásadní právní dokument, proto mi přijde vhodné ho na tomto místě zmínit.

Trestní právo má za sebou skutečně dlouhý vývoj, během kterého prošlo nejednou významnou změnou. Tyto změny ho vždy přiblížily dnešní, moderní podobně. Jisté ale je, že již v dobách primitivní společnosti existovala potřeba regulace chování lidí a také potřeba potrestání nejrůznějších deliktů. Dnes je trestní právo spojeno s legitimním očekáváním společnosti, tzn. že lidé v případě spáchání nějakého trestného činu očekávají potrestání pachatele trestem, který je přiměřený spáchanému deliktu.

8. Prameny a literatura

Dobové prameny:

Codex Carolinus – Maiestas Carolina. In: ADAMOVIÁ, Karolína, SOUKUP, Ladislav, Prameny k dějinám práva v českých zemích, Plzeň 2010, 362 s.

Dekreta Břetislavova. In: ADAMOVIÁ, Karolína, SOUKUP, Ladislav, Prameny k dějinám práva v českých zemích, Plzeň 2010, 362 s.

KOLDÍN, Pavel Kristián, *Výtah z Artikulů Práv městských Království Českého.* In: JIREČEK, Josef (ed), Práva městská Království českého a Markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou od Pavla Kristiána z Koldína, Praha 1876, 511 s.

Statuta Konrádova. In: ADAMOVIÁ, Karolína, SOUKUP, Ladislav, Prameny k dějinám práva v českých zemích, Plzeň 2010, 362 s.

Literatura:

ADAMOVIÁ, Karolína, RIEGROVIÁ, Běla, SKŘEJPKOVIÁ, Petra, SOUKUP, Ladislav, ŠOUŠA, Jiří, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, Praha 2005, 231 s.

BÍLÝ, Jiří, *Právní dějiny na území České republiky*, Praha 2003, 474 s.

FRANCEK, Jindřich, *Velké dějiny země Koruny české – Zločinnost a bezprávi*, Praha 2011, 740 s.

FRANCEK, Jindřich, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 2002, 543 s.

FRANCEK, Jindřich, *Dějiny loupežnictva: Zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách*, Praha 2002, 370 s.

JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL, Vilém, RUNDOVÁ, Alena, *Mezníky českých právních dějin*, Plzeň 2010, 208 s.

JINDROVÁ, Jana, *Trest smrti v historii českého státu*, Plzeň 2013. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická, Katedra právních dějin, Diplomová práce.

JÍLEK, František, *Vyznání na mučidlech: texty ze starých knih černých, jinak smolných*, Praha 1937, 357 s.

KLABOUC, Jiří, *Staré české soudnictví: Jak se dříve soudívalo*, Praha 1967, 418 s.

KNOLL, Vilém, *Vývoj postavení chebského zemského soudce a zemského soudu. Strípky z dějin chebské správy do počátku 16. století*. In: K 75. narozeninám profesora Hubenáka, Banská Bystrica 2004, s. 142-148.

KNOLL, Vilém, *Postavení chebského soudu a chebský právní okruh*. In: SCHELLE, Karel (ed), *Právní a ekonomické problémy současnosti*, Ostrava 2007, 194 s.

KNOLL, Vilém, *Vybrané instituty středověkého trestního práva (konkrétní případy z Chebska)*, In: SALÁK, Pavel, TAUCHEN, Jaromír (eds), *Československé trestní právo v proměnách věků (sborník příspěvků)*, Brno 2009, 194 s.

KREUZ, Petr, *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526–1547*, Praha 2000, 420 s.

MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2010, 640 s.

MALÝ, Karel, *České právo v minulosti*, Praha 1995, 269 s.

MALÝ, Karel, *Trestní právo v Čechách v 15.–16. století*, Praha 1989, 262 s.

SCHELLE, Karel a kol., *Vývoj trestního řízení*, Ostrava 2012, 101 s.

SOKOL, Petr, HAJŠMAN, Jan, *Po stopách plzeňské spravedlnosti: historie a topografie hrdelního soudnictví*, Domažlice 2010, 147 s.

ŠINDELÁŘ, Vladimír, *Cesta na popraviště*, Písek 2001, 195 s.

VAN DÜLMEN, Richard, *Divadlo hrůzy: Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*, Praha 2001, 230 s.

VAN DÜLMEN, Richard, *Bezectní lidé: O katech, děvkách a mlynářích*, Praha 2003, 107 s.

VLČEK, Eduard, *Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu*, Brno 1993, 72 s.

VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém, *České právní dějiny*, Plzeň 2010, 704 s.

VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, *Repetitorium českých právních dějin do roku 1945*, Ostrava 2008, 218 s.

Elektronické zdroje:

Politika Karla IV.

Dostupné z : <http://www.dejepis.com/ucebnice/cesky-stat-v-dobe-lucemburku/>
[13. března 2015]

Středověký zločin a trest od A do Ž

Dostupné z : <http://21stoleti.cz/2007/09/20/stredoveky-zlocin-a-trest-od-a-do-z/>
[20. března 2015]

Zemské právo v polovině 14. století.

Dostupné z : <http://www.e-stredovek.cz/>
[20. března 2015]

9. Anotace

Anotace v českém jazyce

Téma mé bakalářské práce se zaměřuje na středověké trestní právo v českých zemích s důrazem na jednotlivé zločiny a jejich tresty. V práci popisuji, jak se vyvíjelo české právo v minulosti a jak vypadalo trestní právo v této době. Důraz rovněž kladu i na jednotlivé soudy, vyskytující se v tomto období. V soudnictví popisuji celý soudní proces, jak šel za sebou. Od předvolání k soudu, přes líčení, výslechy, útrpné právo až k rozsudku. Významnou fází soudního řízení byla i exekuce, neboli nucený výkon rozhodnutí. Ta nastupovala v okamžiku, kdy nebyla dobrovolně splněna povinnost uložená v rozsudku.

Značnou pozornost však věnuji jednotlivým trestným činům a jejich následným trestům. U trestů ve své práci upozorňuji zejména na jejich výrazný symbolický charakter a také na jejich krutost. Středověké tresty se měly stát především nástrojem odstrašení dalších potencionálních pachatelů. V případě trestu smrti například uvádím, který ze způsobů jeho výkonu byl typický pro muže a který pro ženy, nebo který způsob popravu byl považovaný za čestný a který nikoliv.

Klíčová slova

Zločin, trest, soudnictví, právo

Anotation in English

The topic of my bachelor thesis focuses on the medieval criminal law in the Czech lands, with an emphasis on individual crimes and punishments. In the work, I describe how the Czech law developed in the past and how the criminal law looked like at that time. Another emphasis is also put on individual courts occurring in this period. In the judiciary, I describe the entire judicial process from summoning to court, through the trial itself, interrogation and torture up to the judgment. An important phase of the judicial process was an execution, otherwise forced execution of the judgement. This occurred when the obligation imposed in the judgment was not voluntarily executed.

Furthermore, I pay attention to individual crimes and their subsequent punishments. In the case of criminal penalties, I refer in particular to their distinctive symbolic character as well as to their cruelty. Medieval punishments were primarily meant to deter other potential offenders. I use the example of death penalty to show which type of its enforcement was typical for men and which one for women or what type of execution was considered as honourable.

Key words

Crime, punishment, justice, law

10. Přílohy

Seznam:

1. Ukázka rukopisu ze smolné knihy kutnohorské
2. Šněrování (Theresiana 1768)
3. Palečnice (Theresiana 1768)
4. Příložení palečnic
5. Pálení na žebříku (Theresiana 1768)

Příloha č. 1 – Ukázka rukopisu ze smolné knihy kutnohorské

Marta žena
Kajklova vyznala na své
trápení
Tě padesát se mně másla do
stato iže brenge zvali, je
Kubkovi vzali a iže sajra
Adam Loskott nás nato na
vedl a sám tam po druhý
chodil a zval ještě 1 hrnec, a
něj i věděla sem o těch jejich kráde-
žích a na tom na všem umřela
na šibenici v povětří tu středu po
Všech svatých léta etc. Lij.

Nato manželka vyznala
na své trápení
na šibenici
v povětří tu středu po
Všech svatých léta etc. Lij.

Ukázka rukopisu ze smolné knihy kutnohorské
(fol. 57^a).

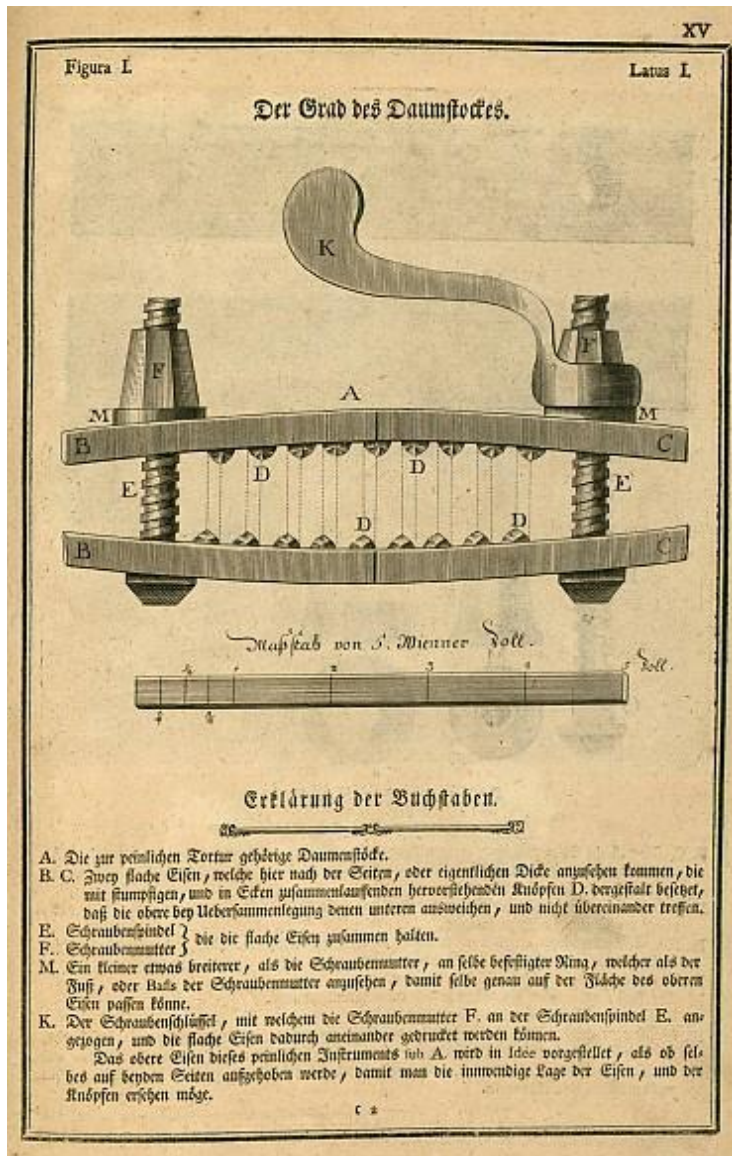
Text zní:

Marta, žena Kajklova, vyznala na svém trápení: Item: S toho se mně másla dostalo 1¹/₂ hrnce, jako je Kubkovi vzali, a 2¹/₂ sajra. A Adam^o Loskott nás nato na to navedl a sám tam po druhý chodil a zval ještě 1 hrnec. A věděla sem o těch jejich krádežích i o tom žitu. A na tom na všem umřela na šibenici v povětří tu středu po Všech svatých léta etc. Lij.

Příloha č. 2 – Šňěrování (Theresiana 1768)

Příloha č. 3 – Palečnice (Theresiana 1768)

Příloha č. 4 – Přiložení palečnic

Příloha č. 5 – Pálení na žebříku (Theresiana 1768)

